

РОМАНЮК ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

**МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ ВРЯДУВАННІ**

Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування

Освітньо-професійна програма Державна служба

Робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Науковий керівник:

ЯРОШ

ЯРОСЛАВ БОГДАНОВИЧ,

доктор політичних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____

АНОТАЦІЯ

Романюк Тетяна Василівна. Механізми забезпечення участі громадських організацій у демократичному врядуванні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр». Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування». Освітньо-професійна програма «Державна служба». – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2024. 91 с.

У магістерській роботі розкриваються окремі аспекти взаємодії органів публічної влади та громадських організацій у демократичному врядуванні.

Об'єктом даного дослідження є сучасний стан та перспективи розвитку громадянського суспільства та його взаємодія з органами публічної влади.

Предметом дослідження є механізми забезпечення участі громадських організацій у демократичному врядуванні.

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу участі громадських організацій у державотворчих процесах в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань: визначити стан наукової розробки проблеми; охарактеризувати сучасну нормативно-правову базу розвитку громадянського суспільства в Україні; вивчити специфіку взаємодії органів публічної влади та громадських організацій;

з'ясувати тенденції розвитку взаємовідносин публічної влади та громадянського суспільства.

Ключові слова: громадськість, громадські організації, громадянське суспільство, державна політика, демократичне врядування, публічна влада.

ABSTRACT

Romanyuk Tetyana Vasylivna. Mechanisms for ensuring the participation of public organizations in democratic governance. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Work on obtaining the Master's degree. Specialty: 281 "Public management and administration". Educational and professional program "State Service". – Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2024. 91 p.

The master's work reveals certain aspects of the interaction of public authorities and public organizations in democratic governance.

The object of this study is the current state and prospects for the development of civil society and its interaction with public authorities.

The subject of the study is the mechanisms for ensuring the participation of public organizations in democratic governance.

The purpose of the study is to carry out a comprehensive analysis of the participation of public organizations in state-building processes in Ukraine.

Achieving the set goal made it necessary to solve the following tasks: determine the state of scientific development of the problem; to characterize the modern regulatory and legal framework for the development of civil society in Ukraine; to study the specifics of interaction between public authorities and public organizations; to find out trends in the development of relations between public authorities and civil society.

Key words: public, public organizations, civil society, state policy, democratic governance, public power.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ	ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ	ФЕНОМЕНУ
ГРОМАДЯНСЬКОГО	СУСПІЛЬСТВА
.....	8
1.1. Стан наукової розробки проблеми дослідження громадянського суспільства.....	8
1.2. Правові аспекти регулювання та забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні.....	18
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В	
ДЕМОКРАТИЧНОМУ ВРЯДУВАННІ	31
2.1. Розвиток форм громадської участі в Україні.....	31
2.2. Співпраця органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства.....	41
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ	
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В	
УКРАЇНІ	56
3.1. Взаємодія органів публічної влади з громадськістю в Україні.....	56
3.2. Перспективи діалогу органів публічної влади і громадських організацій в Україні.....	64
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні актуальними є питання становлення та розвитку громадянського суспільства, політичної та громадянської активності громадян, взаємовідносин громадян із державою та органами місцевого самоврядування, а також їх значення у розвитку теорії демократії та держави в цілому. стає все більш доречним. Сьогодні в сучасних цивілізованих країнах вплив функцій держави, які вона виконує, дедалі більше делегуються громадянському суспільству. Це спосіб, у якому зараз формулюються цінності демократичного врядування. Державна політика щодо розвитку громадянського суспільства не зазнала суттєвого якісного реформування для забезпечення ефективної діяльності громадянського суспільства в Україні. У цьому випадку громадянське суспільство створює платформу для розвитку своїх основних функцій. Враховуючи чисельні проблеми, пов'язані з життям громади, функціонуванням інститутів громадянського суспільства, взаємовідносин між державою та громадянами, демократичні рішення є вкрай актуальними. Питаннями становлення та розвитку громадянського суспільства, а також взаємодія цих інституцій з державою були предметом досліджень багатьох українських науковців. Такі дослідники як, М. Бойчук, В. Яблонський, О. Корнієвський, П. Вознюк досліджували механізми взаємодії громадянського суспільства та влади; Л. Абрамов, Т. Азарова у своїх дослідженнях акцентували увагу на розвитку громадсько-орієнтованої діяльності; теоретичні аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні досліджували А. Колодій, А. Карась; М. Лациба, А. Красносільська, О. Вінніков. Незважаючи на значний інтерес науковців до питань становлення та розвитку громадянського суспільства, дослідники не приділили належної уваги поняттю та сутності громадської діяльності, її складовим та впливам громадської активності на діяльність суб'єктів державотворчого процесу та їх значенню в демократичному врядуванні. Важливим є з'ясування теоретичних засад та розвитку

громадянського суспільства, а також визначення значення, ролі та розвитку громадської активності в процесі державотворення.

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу участі громадських організацій у державотворчих процесах в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань: визначити стан наукової розробки проблеми; охарактеризувати сучасну нормативно-правову базу розвитку громадянського суспільства в Україні; вивчити специфіку взаємодії органів публічної влади та громадських організацій; з'ясувати тенденції розвитку взаємовідносин публічної влади та громадянського суспільства.

Об'єктом даного дослідження є сучасний стан та перспективи розвитку громадянського суспільства та його взаємодія з органами публічної влади.

Предметом дослідження є механізми забезпечення участі громадських організацій у демократичному врядуванні.

Методи дослідження. Теоретичною основою магістерської роботи були загальнонаукові методи і спеціальні методи наукового пізнання. Застосовано емпіричний підхід – спостереження; системний підхід (розвиток тенденцій становлення громадянського суспільства); історичний підхід (проаналізовано хід подій і процесів із застосуванням зв'язків і закономірностей); універсальний підхід (на основі аналізу та синтезу виокремлювалися компоненти громадської діяльності, а потім об'єднувалися в єдине ціле).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути застосовані в науково-дослідницькій діяльності щодо подальшого вивчення громадянського суспільства, а також в практичній діяльності органів державної влади та громадського сектору. Зокрема, результати дослідження можуть бути використані при розробці програми сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні, а також при підготовці інших нормативних документів, що стосуються розвитку громадянського суспільства.

Апробація та публікація результатів дослідження. Положення дослідження доповідалися на XIII Всеукраїнських політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша (м. Луцьк, 2024 р.). По темі дослідження опубліковано статтю (Романюк Т. До питання суб'єктності громадських організацій у реалізації державної політики в Україні. Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша. зб. наук. та навч.-метод. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. С. 176–181.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 91 сторінка. Список використаних джерел містить 171 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Стан наукової розробки проблеми дослідження громадянського суспільства

Громадянське суспільство є важливою передумовою для трансформації демократичних систем, і його ефективне функціонування може відбуватися лише в демократичній державі, яка дотримується верховенства права. Добре розвинуте громадянське суспільство має важливе значення для демократичного врядування, оскільки воно допомагає захищати як індивідуальні, так і колективні інтереси громадян, запобігає узурпації влади та гарантує підзвітність уряду населенню. Крім того, громадянське суспільство відіграє активну роль у процесах політичної демократизації, наділяючи державу правовими характеристиками, водночас захищаючи матеріальну та духовну автономію індивідів від державного втручання.

Визнається, що громадянське суспільство виникло як соціокультурний феномен в рамках історичного розвитку західної цивілізації. Цей розвиток збігся з розвитком сучасного громадянина в західноєвропейських містах-державах, який став свідомим захисником громадянських прав і свобод, однаково відповідальним перед суспільством за дотримання універсальних конституційних і громадянських зобов'язань. Структуру соціальних відносин і взаємодій було встановлено шляхом підкреслення значення індивідуальної свободи людини при зменшенні ролі інститутів, які забезпечують державне підпорядкування та контроль. У царині інтелектуального та філософського дослідження перехід індивідів від стану підкорення до громадянської свободи був відзначений розрізненням понять держави та суспільства з перевагою останнього.

Джон Локк вперше провів чітку межу між суспільством і державою. Це розрізнення підкреслює потенційну рівність усіх індивідів за загальними

законами, причому соціальні умови такої формальної рівності передбачаються в рамках громадянського суспільства. Згідно з Дж. Локком, це суспільство покликане досягти щонайменше трьох цілей: захистити особисту свободу, захистити святість власності та сприяти мирному співіснуванню. Він стверджував, що англійське суспільство та уряд виникли як окремі сутності, причому останнє існує, щоб служити добробуту першого. Якщо влада не виконує поставленої мети, її потрібно замінити на більш ефективну.

У 1761 р. шотландський дослідник А. Фергюсон написав книгу «Нариси з історії громадянського суспільства», намагаючись змінити характеристики сучасного комерційного суспільства з точки зору громадянства людей і громадських чеснот. У результаті сучасна держава ототожнюється з авторитаризмом, який набуває нового історичного значення – він може зменшити авторитарну владу, заохочуючи громадян у громадянському суспільстві підвищувати рівень участі громадськості в суспільних справах і розвивати свою здатність до асоціацій. Природним елементом протистояння авторитарній владі та її бюрократії вважалося суспільство цивілізованих, вихованих громадян [16, с.130-131].

Розуміння різниці між суспільством і державою набуло абсолютно нового змісту, заснованого на ідеології та практиці національної держави та лібералізмі у сфері економічних відносин (Е. Геллнер). Тобто трансформація державного суспільства в громадянське суспільство проводила і доповнювала неминучий політичний процес проти абсолютизму і монархічної державної влади і призвела до перетворення останньої за типом національно-державної республіки, заснованої на принципі здійснення народної влади. У контексті ідеології національного суверенітету разом із формуванням громадянського суспільства формуються й поглиблені демократичні норми суспільного життя.

З моменту публікації роботи А. Фергюсона теорія громадянського суспільства пройшла кілька етапів гострих дискусій. Найвидатніші етапи дискусії, пов'язані з цими іменами: Т.Цена та А.Росміні, які вважають, що автократична держава є втіленням зла, а громадянське суспільство – гарантом прав людини і громадянина, Г.Гегель, вважав, що громадянське суспільство має бути врівноважене державою, яка робить народний суверенітет на рівні раціональної думки; Алексіс де Токвіль та його ідентифікація з громадянським суспільством, включаючи демократичні звичаї, громадські організації та дискурс людської рівності та свободи; М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, та їхня залежність від соціальних і культурних ініціатив з точки зору української нації.

Ю. Габермас опублікував книгу про структурну трансформацію публічної сфери з підзаголовком «Дослідження громадянського суспільства», в якій зроблена спроба розкрити основні характеристики так званої комунікативної поведінки, яка за задумом передбачає «соціальну критику», і як основу раціонального вирішення конфліктів у суспільних процесах.

Ю. Габермас акцентує увагу на тому, що суспільство, навіть коли воно стає політичним суспільством, не прагне до утопічної мети знищення держави, не прагне трансформуватися в нову державу чи навіть прагне об'єднання двох, і прагнув до нової форми політичного дуалізму, за якого публічна влада сучасної держави контролювалася публічною політичною сферою. Він вважав, що громадянське суспільство не тільки створило економічне суспільство на рівнях конституційних прав, а й створило публічну сферу, вільну від свавільного втручання держави, і надав класичний перелік основних прав (свобода слова, свобода думки, свобода), зібрань, свобода профспілок, свобода прав), право голосу, право на петицію тощо), особиста сфера (особиста недоторканість, житло тощо) та приватна сфера (право власності тощо). Ю. Габермас, як і А. Токвіль, у центр громадянського

суспільства поставили громадські комунікаційні інститути та добровільні асоціації [26, с.148].

На думку Ю. Габермаса погляди М. Фуко на виникнення та розвиток громадянського суспільства мають надзвичайно негативне забарвлення. М. Фуко вважає, що сучасне громадянське суспільство аж ніяк не зводиться до принципів свободи, рівності, демократії, права, справедливості, автономії та солідарності, а повністю зводиться до стратегій панування та контролю. На його думку, держава, економіка та суспільство є трьома ефективними елементами сучасної соціальної системи, і кожен елемент має певні відносини та правила функціонування.

Хоча держава (урядова адміністрація) стала координаційним центром соціальної дисциплінарної влади, і хоча її адміністративні органи проникають у соціальні інститути, вона зберігає особливі внутрішні владні відносини та має власну структуру та відносну автономію. Держава – не як суверенна держава, а як форма правління – пронизує суспільство, хоча було б помилкою думати, що дисциплінарні функції раз і назавжди привласнюються і поглинаються державним апаратом.

У своїх працях Н. Луман відкидав концепцію громадянського суспільства та її відображення в соціальній теорії, показуючи, що вона непридатна для вивчення в сучасних умовах. На його думку, посилення диференціації, зниження нормативної інтеграції та внутрішнього суспільства (навіть від імені частин суспільства) здатність діяти та не розглядати сучасне суспільство або прийнятне одне з його диференційованих підсистем як соціально-політичне або громадянське суспільство [16, с. 16].

Аналізуючи погляди на громадянське суспільство видатних мислителів усіх часів, зокрема Локка, Гегеля, Токвіля, Маркса, Грамші, Габермаса, Фуко та інших дослідників, зазначимо, що процес становлення та розвитку громадянського суспільства має різноманітні тенденції. Усі

дослідники виходили з певних точок зору, висвітлювали різні аспекти проблеми, спільно створювали теорію громадянського суспільства.

Ступінь пов'язаності громадянського суспільства з політичною сферою відрізняється від епохи, національних особливостей, проблем, які вмникають на певному етапі свого розвитку. Домінування громадських об'єднань, орієнтованих на соціальну взаємодію, призвело до появи «опосередкованого» (за концепцією Н. Розенблюма) громадянського суспільства. Він акцентує увагу на основі створення суспільства знизу до гори в умовах ліберальної політичної системи.

Разом ці чинники формують у громадян віру в тому, що вони є господарями країни і що вони можуть і повинні здійснювати дії, прийняті для всього соціального середовища. «Опосередковане громадянське суспільство» створює середовище для формування таких чеснот, як освіта та здатність об'єднуватися для вирішення певної проблеми. Він зосереджується на соціальних зв'язках громадян, громадянських принципах, відкритості, комунікабельності та відповідальності – якостях, які об'єднують плюралістичну ліберальну демократію. Модель Н. Розенблюма базується на підкресленні певних функцій громадянського суспільства та оцінці їх морального впливу.

Н. Розенблюм запропонував ще дві свої аналітичні моделі:
– «Демократичне громадянське суспільство»: Фокус на політичну участь та негативне протистояння громадських об'єднань владним структурам (функція стримування та балансування). У демократичному громадянському суспільстві головним завданням державних органів є виховання у громадян почуття політичної ефективності;
– «Виборче громадянське суспільство». Його прихильники наголошують на ролі громадянського суспільства у підвищенні економічної ефективності та загального добробуту.

Це нова інтерпретаційна тенденція, але, на думку автора, саме така інтерпретація найбільше відповідає умовам сучасного суспільства загального добробуту. Її характеризують егоїстичні інтереси, прив'язаність до вузьких груп, бідність – риси, які навіть сьогодні загрожують єдності громадянського суспільства і вимагають змін. Ці характерні закономірності домінують на певних етапах розвитку того самого суспільства. Однак ці моделі можна застосувати до національних відмінностей у функціонуванні громадянського суспільства, але водночас ці відмінності до кінця не вивчені [104, с. 145–189]. Зрозуміло, що під час формування західного громадянського суспільства його найбільш типові риси та вплив на політику відзначалися навіть у цьому регіоні. І все ж демократія там перемогла, незважаючи на розбіжності, а можливо, і завдяки їм. Культура політичної згоди та компромісу, з якою всі погодилися, була результатом американського способу життя, не була унікальною для тогочасної Європи, особливо французького суспільства, яке завжди було готове до спалаху революції.

Витоки відкритої сфери, як це описав Ю. Габермас, сформували громадську думку та інтереси громадян в Європі та були пов'язані з бажанням відповідати на ці інтереси громадян. Інші дії, вжиті урядами для висловлення свого судження щодо державної політики. Це означає, що накопичені центри суспільного життя і громадськість неминуче політизуються, тим самим генеруючи громадську думку.

У Центральній та Східній Європі широка участь громадян у політиці наприкінці 1980-х років дала людям підстави говорити про «революційне громадянське суспільство» та стала силою «оксамітової революції». У колишніх радянських республіках «перебудова» спочатку проводилася як «революція змін». У політичній сфері відбувалися процеси під тиском робітничого руху, з одного боку, та діяльності освітніх, культурних та інших організацій, з іншого. Вони були створені в умовах заборони політичної діяльності і певного часу забезпечували політичні функції, які їм не

притаманні. В усіх випадках рухи, які повалили тоталітарні та авторитарні режими, були масовими зібраннями антикомуністичних сил, що зробило їх подальший розпад неминучим.

На основі руху або паралельно з ним після свободи створювалися значні партії, кількість активістів займала владні позиції, а діяльність неполітичних груп набувала справжнього змісту. Відбувалося повернення від громадської діяльності в політичному сенсі до неполітичної роботи, яка є природною для багатьох організацій, а саме до громадського життя в соціальному сенсі. Занепокоєння окремих дослідників і публіцистів щодо послаблення громадянського суспільства після падіння комуністичних режимів та процесів їх «демобілізації» вважається обґрунтованими, але не враховує істотних відмінностей, які мають місце між політичними мобілізаціями.

Громадянське суспільство, що сформувалося під час розпаду тоталітаризму, і громадянське суспільство, що традиційно функціонує в рамках демократичних інститутів.

Після встановлення демократичного режиму відбувся процес природного відокремлення громадянського суспільства від політики та передачі політичних функцій суто політичним організаціям і партіям. У сфері вітчизняної науки праці з проблематики громадянського суспільства з'явилися приблизно у другій половині 1990-х років. З'являється нові мотиви для аналізу взаємовідносин громадянського суспільства та особистості, розвитку державних процесів у громадянському суспільстві, соціально-політичного забезпечення становлення громадянського суспільства, розвитку вітчизняного та європейського досвіду побудови громадянського суспільства [16, с. 183].

Українська наукова спільнота донедавна не приділяла належної уваги дослідженню проблем громадянського суспільства. Перші спроби порівняти українське суспільно-громадянське життя з відповідними процесами на

Заході зробили українські письменники Б. Цимбалістий та І. Лисяк-Рудницький. Сьогодні розвиток сучасного українського громадянського суспільства вивчений краще.

Вагомий внесок в обґрунтування філософсько-історичних та методологічних проблем дослідження громадянського суспільства зроблено праці В. Шинкарука, І. Паска, Я. Паска та ін. У творчості А. Карася всебічно висвітлюються питання взаємодії соціальної та політичної сфери, особистості та держави. Розвідки В. Пологала, С. Фареника та інші висвітлювали різноманітні актуальні питання громадянського суспільства. Формування громадянського суспільства в Україні досліджували також українські вчені О. Гарань, А. Колодій, В. Полохало та ін. Інституційні характеристики громадянського суспільства досліджували українські вчені А. Карась, М. Мокляк, А. Пашук та ін.

В юридичній літературі розроблено різноманітні підходи до вирішення структурних питань громадянського суспільства. Тому Скрипнюк вважає, що в економічній сфері структурним елементом громадянського суспільства є підприємство недержавної форми власності. Соціальна сфера громадянського суспільства включає сімейні інститути, громадські організації та рухи, інші організовані та неформальні об'єднання, громадські інститути в житлових або трудових і автономних навчальних колективах.

Складовими громадянського суспільства О. Кочетков називає різні об'єднання, що діють на засадах реальної автономії. Проблематика суспільно-політичної діяльності в науковому дискурсі стає предметом дослідження вчених, які представляють різні дисципліни, зокрема публічне управління, соціологію, політологію, історію, філософію та ін. Це зумовлено міждисциплінарним характером таких досліджень, які допомагають виробити комплексне розуміння конкретної проблеми з використанням результатів з різних галузей знань. Увагу дослідників починають привертати організації, які проявили себе як активні учасники

українського національно-визвольного руху, захисники української демократії та національного суверенітету.

Вагомий внесок у висвітлення процесу становлення демократичних організацій зробили О. Гарань та А. Русначенко. Однак названі дослідники зосередилися насамперед на політичних аспектах діяльності неформальних організацій. М. Головний досліджував внесок молодіжних об'єднань у боротьбу за відродження національної демократії в Україні в період перебудови, виключаючи з кола дослідження форми та напрями діяльності самостійних молодіжних об'єднань. О. Кропивко, Н. Гончарук, С. Коломійць, О. Каденюк, Ф. Йос продовжують дослідження, зосереджуючись на оцінці діяльності громадських організацій у перші роки незалежності та їх місце в суспільно-політичних процесах.

У 90-ті роки почали створюватися наукові центри з вивчення громадських організацій. Історія, сучасний стан та напрями діяльності молодіжних організацій стали об'єктами дослідження науковців Українського інституту соціальних досліджень. Дослідники Центру інновацій та розвитку громадських організацій проаналізували існуючі проблеми розвитку громадських організацій в умовах української держави та досліджували правові аспекти діяльності об'єднань громадян України та вивчали співпрацю між громадськими організаціями та державними структурами.

А. Колодій є автором багатьох концептуальних праць з проблем громадянського суспільства, зокрема: «Громадянське суспільство як основа міжетнічної толерантності. Варіанти України», «Шлях до громадянського суспільства. «Розвиток громадянського суспільства» «Громадянське суспільство та структура українських партій в контексті його розвитку» [104].

Вважаємо, що теорію громадянського суспільства не можна обмежити одним певним періодом суспільного розвитку. На відміну від країни, де

актуальним є питання формування та розвитку громадянського суспільства, для багатьох європейських країн актуальне питання демократизації громадянського суспільства. Протиріччя між державою і ринком, суспільством і особистістю, громадськістю і політикою не можуть вирішити нагальні проблеми сучасного суспільного розвитку, тому продуктивною є тяжкість нових, спільних для всіх людей сучасних форм самоорганізації та самобудови. Загальнотеоретична концепція громадянського суспільства не втратила своєї актуальності, а її нормативно-критичний інструментарій можна застосовувати до всіх типів сучасних суспільств. Додатковим розвитком досліджень у цьому напрямі є визначення наукових засад розвитку громадянського суспільства та аналіз його впливу на соціальну, політичну, правову та економічну системи суспільного розвитку.

1.2. Правові аспекти регулювання та забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні

Український народ, 1 грудня 1991 року шляхом референдуму виявив суверенну волю щодо створення незалежної Української держави. Цей процес розпочався в липні 1990 року з прийняттям Верховною Радою

України Декларації про державний суверенітет України. Його основоположним принципом є сучасне розуміння народного суверенітету як багатогранного поняття. Так, декларація виходить за рамки проголошення права українського народу визначати свою долю. Декларація відображає сучасний комплексний зміст прав, а саме: верховенство, незалежність, цілісність і неподільність влади республіки в межах її території, самостійність і рівноправність у зовнішніх відносинах. Декларація закріплює народовладдя, підтвердження громадянства Української держави, економічну незалежність, екологічну безпеку, національно-культурне відродження українського народу. При цьому гарантується вільний національно-культурний розвиток усіх етнічних груп України. Усі розділи Декларації пронизані гуманітарним і демократичним духом.

Отже, декларація проголошує Україну суверенною національною державою, виходячи з того, що український народ є єдиним джерелом державної влади в республіці. Наступним історичним кроком стало прийняття 28 червня 1996 року Конституції України. У цьому головному політико-правовому документі країни наголошується, що суспільне життя в Україні будується на засадах політичної, економічної та ідеологічної різноманітності, багатопартійності та розвитку автономії.

У статті 3 Конституції України зазначено: «Життя і здоров'я людини, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищими соціальними цінностями в Україні. Діяльність держави підзвітна народу. Визнання і забезпечення прав і свобод людини є першочерговим обов'язком держави». На даний час в Україні одночасно відбувається процес становлення громадянського суспільства та створення незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Політичні реформи та оновлення політико-правової бази нашого суспільства активно сприяють прискоренню цих процесів з урахуванням власного та світового досвіду. У цьому контексті українські громадяни, громадські організації та різні політичні інституції

працюють над ефективним використанням досвіду розвинених демократій для захисту прав і свобод кожного громадянина.

Як показує світовий політичний досвід, процес становлення громадянського суспільства відбувається саме з усвідомлення кожною людиною власної гідності та можливості власними зусиллями побудувати гідне життя для своєї родини та суспільства в цілому. Суспільний прогрес в Україні за сучасних умов можливий не лише шляхом включення в процес суспільного розвитку всіх суб'єктів демократичної держави, крім того, з використанням досягнення громадянського суспільства. Водночас усі політичні спроби здійснити кардинальні зміни в нашій державі, особливо в економічній та соціальній сферах будуть марними, якщо буде страждати людський фактор та ступінь розвитку громадянського суспільства. Взаємодіючи з державою та громадянським суспільством, особа має виступати не тільки як суб'єкт приватного права, а й як носій публічного права.

Права і свободи громадянина в демократичній країні впливають із правових законів, які ухвалює уряд, а дії останнього також повинні відповідати правилам правової процедури, встановленим урядом. Право визначати та змінювати Конституцію України зберігається виключно за народом і не може бути передано державі. З цього приводу в Конституції України записано: «Влада, яка володіє суверенітетом, є єдиним джерелом влади в державі». Особи використовують владу разом, а також через органи місцевого самоврядування та органи державної влади.

Питання громадянського суспільства висвітлюються в законах України, а саме: «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про професійні спілки, їх права та переваги участі», «Про організацію роботодавців», «Про фізичну культуру і спорт», «Про захист прав споживачів», «Про асоціації органів місцевого самоврядування», указах Президента України «Про сприяння розвитку

громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 р. 68/2016 [157], актів Кабінету Міністрів України, Концепції сприяння розвитку громадянського суспільства через виконавчу владу (розпорядження від 21.11.2007 р.) та Конституції України (ст. 75, ч. 712, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2009 р.). «Про забезпечення участі громадян у формуванні та реалізації державної політики», Постановою КМУ від 06.01.2010 № 10 «Про затвердження «Порядку залучення громадян до формування та реалізації державної політики» та інші.

Основоположність та зміст наведених нормативно-правових актів дає змогу зробити висновки, що сучасна українська правотворча та правозастосовна практика відповідає вимогам сучасних демократичних держав.

У 2008 році підрозділи Міністерства юстиції України, посадові особи центральної виконавчої влади, науковці та інші учасники громадянського суспільства з метою створення середовища, які сприяють участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики розробили «Порядок проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади». Це було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976.

Одним із найбільш значущих досягнень цього нормативно-правового акта стала формалізація інститутів громадянського суспільства. Останнім часом визначення інституту громадянського суспільства не було стандартизовано в законах чи підзаконних актах України, що призвело до проблем у конституційно створеному законі та його застосуванні. До інститутів громадянського суспільства належать: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні та релігійні організації, організації самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації, громадські організації, громадські організації, громадські організації, громадські організації, громадські організації. та інші установи, легалізовані законом.

Важливе значення у визначеній правовій природі інститутів громадянського суспільства мають формальні системи їх діяльності. Як внаслідок, конфлікт між інститутами громадянського суспільства та державною владою в Україні набуває першочергового значення.

Наразі ця взаємодія здійснюється формально, наприклад:
– участь у створенні та погодженні запропонованих нормативно-правових актів, участь інститутів громадянського суспільства в наданні соціальних послуг;

– здійснення інститутами громадянського суспільства контролю за діяльністю державних службовців у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, подання пропозицій експертів, створення спільних дорадчих рад та експертних груп, врахування громадської думки під час реалізації державної політики;

– опитування та аналіз громадської думки на державному рівні, забезпечення своєчасного та ефективного реагування на пропозиції чи зауваження.

– ознайомлення широких верств населення з формами їхньої участі у формуванні та реалізації державної політики, проведення спільних інформаційних, аналітичних та наукових досліджень, створення благодійних та соціальних проектів, поширення інформації серед громадськості.

Аналіз досягнень і недоліків чинного правового регулювання має на меті сприяти розробці правової стратегії усунення негативних аспектів формування та діяльності інститутів громадянського суспільства. Така ситуація сприятиме спрямуванню їх розвитку на позитивні демократичні перетворення. У результаті Указу Президента від 26 лютого 2016 року № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [157] було схвалено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки, яка спрямована на реалізацію принципів і завдань державної політики щодо розвитку громадянського суспільства.

Документ описує концептуальну, додаткову сферу відповідальності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо створення належних умов для розвитку громадянського суспільства, що має на меті сприяти розвитку громадянського суспільства як додаткового забезпечення демократичного характеру держави, запровадити громадський нагляд за діяльністю органів влади, посилити вплив на громадян у державі та органах місцевого самоврядування, проводять регулярні дискусії з громадськістю про важливість суспільства і держави.

Стратегія передбачає конкретні завдання, які повинні реалізувати інститути держави для встановлення процедур взаємодії з інститутами громадянського суспільства з надання реалізації конституційних прав і свобод народу, впровадження цих прав і свобод до стандартів європейського права щодо діяльності інститутів громадянського суспільства, запровадження європейських механізмів моніторингу та сприяння діяльності інститутів громадянського суспільства, забезпечення їх довгострокової життєздатності та сприяння розвитку місцевого демократичного врядування.

До таких повноважень входять: удосконалення процедури проведення конкурсу, що ініційовані громадськими організаціями та творчими спілками програми (проекти, заходи), які призначені для здійснення фінансової підтримки. Це досягається шляхом схвалення Постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049, в якій, зокрема, розширено сферу застосування конкурсних пропозицій для фінансування, враховано результати конкурсу Європейської Комісії «За демократію. Через закон» (Венеціанська комісія) та внесено в установленому порядку до КМУ на розгляд ВРУ проект закону про внесення змін до Закону України від 11 липня 2001 р. 2625-III «Про органи місцевого самоврядування», цей документ, зокрема, надає, крім загального посилення правового регулювання порядку проведення загальних зборів (конференцій) у країні, конкретну роль для вдосконалення правового регулювання порядку проведення цих зборів

(конференцій), зокрема, просити надати можливість жителям територіальної громади брати участь у розробці пропозицій запровадження механізму надання соціальних послуг через громадські організації та благодійні установи на конкурсній основі.

Щодо виконання поставлених завдань важливо зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 562 «Про внесення змін до постанови КМУ від 12 жовтня 2011 р. У постанові назву та текст слова «Громадські організації та творчі спілки» замінено словами «інститути громадянського суспільства», що збільшило коло осіб, причетних до додаткового нормативно-правового акта.

Крім того, важливо зазначити, що в науковій літературі поняття громадянського суспільства є часто синонімом поняття держави. Слово «соціальний інститут» використовується для опису як формальних, так і неформальних членів громадянського суспільства, а також держави. Певною мірою це зумовлюється самим узгодженим визначенням терміну «громадянське суспільство». Як внаслідок, громадянське суспільство та його безперервний розвиток потребують правового регулювання, яке змінює пропорційний баланс між інтересами особи, суспільства та держави.

Недосконалість законодавства в цій сфері негативно впливає на рівень позитивного досвіду застосування різних методів участі громадян у розробці та реалізації місцевої політики. Положення про проведення загальних зборів у територіальних громадах є надто застарілими, не враховують потреби сучасного суспільства та мають патерналістський підхід до визначення ролі громадянського суспільства у місцевому врядуванні. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», прийнятий 17 лютого 2011 року, фактично обмежив можливість громадян брати участь у розвитку своєї території.

У новому законі на міських громадських слуханнях зняли з порядку денного питання обґрунтування розміщення об'єктів містобудування.

Винесення на громадські слухання вже розробленого проекту генплану призведе до формалізації громадських настроїв через загальну видачу коштів у міських бюджетах на доопрацювання документа. Порядок проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розробки проектів містобудівної документації на місцевому рівні, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 року, не має порядку оскарження. рішення органів місцевого самоврядування щодо врахування або відхилення пропозицій громадськості.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає, що місцеві ініціативи мають дорадчий характер, рішення, які приймаються під час громадських слухань, мають дорадчий характер. За загальним правилом місцеві ради не мають жодних інших юридичних зобов'язань щодо місцевих законів і не обговорюють причини відхилення пропозицій громадськості [130].

Характер постанови Кабінету Міністрів щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики від 3 листопада 2010 року для органів місцевого самоврядування, які мають самоврядний характер, зменшує вплив громадськості на реалізацію місцевої політики. Це відбувається тому, що практика формування дієвих громадських рад та проведення громадських обговорень зникає. Чинна редакція Закону України «Про органи самоорганізації населення», прийнята 11 липня 2001 року, створила певні труднощі з використанням потенціалу органів самоорганізації населення для формування ефективної громади. Відсутність у законі чітко визначених механізмів і процедур робить можливим неправильне тлумачення окремих частин закону.

Серед суттєвих недоліків Закону слід назвати: складну процедуру створення громадських формувань, що самоорганізуються, відсутність чіткого підходу до визначення їх повноважень на різних рівнях, недостатню процедуру взаємодії між видами громадських організацій, перелік

делегованих ними повноважень є неоднозначним, а також вони фінансово залежні від місцевих. громад тощо.

Окремі складові політики щодо розвитку громадянського суспільства окремо регулюються законами України «Про об'єднання громадян», «Про суспільний діалог в Україні», «Про інформацію», «Про професійні спілки», їх права та гарантії, молодіжні та дитячі організації», «Про діяльність професійних творчих працівників і творчі спілки», «Про благодійні організації», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про соціальне обслуговування» [43–50].

Процесии трансформації громадянського суспільства до демократії вимагають посилення політики щодо його розвитку. Виникає необхідність комплексного законодавчого регулювання суспільних відносин у цій сфері та модернізації чинного національного законодавства. Стурбованість щодо громадської діяльності посадових осіб виконавчої влади, в тому числі щодо захисту мирних зібрань, загальних зборів громадян за місцем їх проживання, потребує законодавчого контролю.

Правовий клімат для розвитку громадянського суспільства має включати такі процедури та заохочувальні стимули:

- прості способи обліку організацій, спрямованих на самозабезпечення населення;
- економічні вигоди від їх зусиль і допомоги;
- правові засоби забезпечення захисту організацій та їх господарської діяльності.

Вимоги законодавства, зокрема Закону України «Про соціальні послуги», щодо надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів призвели до дисбалансу між громадськими та благодійними організаціями та фактично обмежили конкуренцію між надавачами соціальних послуг. Для громадських або благодійних організацій законодавством передбачено конкурсний механізм розподілу бюджетних коштів, спрямованих на оплату

соціальних послуг, але умови участі в цьому конкурсі часто є дуже вимогливими. Громадські та благодійні організації мають право брати участь у конкурсах на визначення відповідного місця для надання в оренду права власності державної або комунальної власності. Неefективно використані механізми залучення інститутів громадянського суспільства до розробки державної політики.

Законодавство України пропонує кілька способів участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики. Загальними механізмами впливу громадськості на процес прийняття рішень на рівнях усіх органів виконавчої влади є: участь у процесі прийняття рішень щодо діяльності регуляторної політики («Закон України про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»); звернення громадян ("Про звернення громадян", "Про доступ до публічної інформації") [44].

На рівні місцевого самоврядування формально-правовим визначенням інструментів і порядку участі громадськості у прийнятих рішеннях є статут територіальної громади, який визнається органом місцевого самоврядування. Враховуючи зазначені проблеми, призначення державної політики щодо розвитку громадянського суспільства має бути створення сприятливого правового та адміністративного середовища для подальшого розвитку громадянського суспільства, а також захисту і реалізації прав і свобод людини.

До основних недоліків законодавства України слід також віднести: недоліки законодавства щодо консультативних форм участі жителів територіальних громад у функціонуванні місцевого самоврядування та громадської експертизи діяльності місцевих рад; проблеми правового регулювання загальних зборів членів територіальної громади за місцем проживання; питання вдосконалення механізму забезпечення залучення громадськості до прийняття рішень органами місцевого самоврядування.

Як результат, державна політика формування щодо організацій громадянського суспільства має сприяти взаємодії цих організацій з органами публічної влади, запровадженню громадського контролю за діяльністю цих організацій, проведенню регулярних нарад з громадськістю. Важливим аспектом взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів виконавчої влади щодо адміністративного регулювання є розвиток управлінського консультування. Він формується двома формальними та неформальними способами (один – громадські консультації, інші – внутрішні консультації та координація з виконавчою владою) за допомогою різноманітних інституційних механізмів (зустрічі, комісії, ради, слухання) у громадській сфері.

Консультативно-дорадчі органи мають декілька рис: вони створені як постійно діючі організації для забезпечення практичного обговорення питань з державними органами та їх взаємодії з державними інституціями; їх рішення не є обов'язковими, їхня діяльність є допоміжною, а їх склад залежить від масштабу та обсягу діяльності відповідного органу. Склад цих громадських органів, як правило, обґрунтовується на розсуд відповідної посадової особи, їх створення залежить від характеру та обсягу діяльності відповідного органу, а їх рішення, як правило є рекомендаційними.

Роз'яснення Міністерства юстиції України від 24 січня 2011 року «Загальна характеристика державних інституцій як частин громадянського суспільства» актуалізує дослідження проблем громадянського суспільства в Україні. У цьому роз'ясненні до інститутів громадянського суспільства належать: громадські організації, організації професійної та творчої спільноти, організації роботодавців, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні ЗМІ та інші установи.

Громадські об'єднання поділяються на кілька різних типів:

1. Якщо процес створення вимагається законом, це буде офіційно оформлена та підлягає процесу легалізації організація (офіційного визнання),

ініційованої державою: а) громадські організації, профспілки, організації роботодавців та інші форми самоорганізації.

б) не підлягають легалізації: батьківські колективи, учнівські органи самоврядування, фізкультурні колективи підприємств.

2. За призначенням:

а) мають спільну мету, створені відповідно до Закону України "Про об'єднання громадян";

б) мають цільове призначення, прямо визначене законом: організації інвалідів, «чорнобильців», ветеранів війни, Національний олімпійський комітет України тощо.

3. За владними повноваженнями:

володіють спеціальними повноваженнями, визначеними законом: організації споживачів, які є громадськими;

громадські організації з охорони держави та її кордонів, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури тощо.

4. За територіальним принципом: всеукраїнські громадські організації, міжнародні громадські організації та місцеві громадські організації.

Кожне з громадських об'єднань займається веденням діяльності в певних сферах суспільного життя, їх діяльність не обмежується політичною діяльністю чи захистом економічних прав. Їхні ініціативи стосуються також гуманітарних, освітніх, екологічних, політичних та інших аспектів діяльності.

Прикладами такого виду діяльності може бути активна участь та співпраця з громадськими організаціями, в тому числі міжнародними, з питань гендерної політики, надання гуманітарної допомоги в Україні, вирішення проблем ВІЛ, культурно-просвітницька діяльність, діяльність, пов'язана зі здоров'ям і способом життя.

Чинний закон про громадські організації, який діє на даний час, є проблематичним у кількох аспектах: він зберігає комплексність процесу

реєстрації державних громадських формувань, обмежує діяльність громадських організацій за їх територіальним характером (більше чим територія діяльності організації, чим складніший процес її реєстрації), обмежує види діяльності за змістом (наприклад, обмеження щодо захисту прав інших осіб тощо).

Ці та інші архаїзми в українському законодавстві про громадські організації, а також невідповідність міжнародним зобов'язанням країни в цілому негативно позначаються на міжнародній репутації країни як демократичної, соціальної та правової держави.

У політичній сфері інститути громадянського суспільства беруть участь у громадській активності та тиску на владу з метою сприяння більшій відповідальності з боку держави. У соціально-економічній сфері інститути громадянського суспільства сприяють суспільному розумінню та підтримці економічних ініціатив у державі, є «двигуном» реформуванню економічних процесів.

Об'єднуючись в інститутах громадянського суспільства, громадяни несуть спільну з державними органами відповідальність за створення правового поля (через громадську думку та участь в прийнятті рішень), виконання Конституції та законів України, дій Президента та уряду (через участь в управлінських державних справах), охорона громадського порядку та державного кордону (через участь у правоохоронній діяльності). Результатом цих спільних зусиль є втілення принципів демократичного врядування та верховенства права у діяльності органів публічної влади.

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ДЕМОКРАТИЧНОМУ ВРЯДУВАННІ

2.1. Розвиток форм громадської участі в Україні

Суспільство, як колектив індивідів, фактично представлена різними асоціаціями та взаємодією між її членами. І навпаки, це суспільство представляє собою цілісну систему, яка включає одноманітність компонентів, які її складають. Виокремлюють такі складові спільноти: економічна, соціальна, політична, правова, культурна тощо. Найбільш загальними характеристиками громади є її населення, її взаємодія та зв'язок з іншими спільнотами, її стабільність і послідовність, її автономія та самодостатність, її управління та регулювання, її розвиток та регулювання, а також її норми та цінності.

Невід'ємними компонентами структури громади є діяльність соціальних інститутів. Ці інституції організують, регулюють і спрямовують діяльність членів громади в різних сферах життя. Соціальні дії та взаємодія, соціальні відносини, цінності та норми також є частиною соціальних явищ і процесів, які складають певну спільноту.

Суспільство є складним соціальним утворенням, яке має численні соціальні зв'язки, відносини та взаємодію. Воно постійно розвивається. Ці зміни впливають на кожен складову суспільства, впливаючи на громадян у різних сферах їхнього життя. Об'єднання людей в свою чергу має спільні риси, повну або часткову автономію у суспільстві.

У загальному розумінні поняття територіальна громада – це сукупність усіх способів взаємодії та об'єднання людей в межах адміністративних одиниць, у яких вони проживають. У більшому вузькому розумінні місцева громада розглядається як генетично або історично визначена форма спілкування між людьми, яка закріплена як певний історичний порядок чи система.

Найбільш загальними характеристиками спільноти є її спільна територія, її взаємодія та спілкування з іншими членами, її стабільність і послідовність, а також її автономія та самодостатність. Спільнота, як колектив індивідів, фактично представлена асоціаціями та залежностями між її членами. І навпаки, ця спільнота представляє собою цілу систему, яка включає одноманітність компонентів, які її складають. Іншими словами: структура спільноти – це асоціації, які підтримують цільність і унікальність спільноти.

Важливим є питання визначення структурних компонентів громади. Обговорення цього питання залежить від вибору уявлень про природу суспільства в цілому та його специфічну структуру. Деякі автори виявляють такі підструктури: економічна, соціальна, політична, культурна.

Суспільство створене єдиним соціальним утворенням, яке має особливу структуру. Невід'ємними складовими цієї структури є діяльність найбільш значущих соціальних інститутів, насамперед економічних, політичних, правових, культурних та ін. Ці інститути мають повноваження організовувати, керувати, регулювати та спрямовувати діяльність членів громади у найбільш значущих сферах життя. Соціальні дії та взаємодія,

соціальні відносини, соціальні цінності та норми, а також колективні дії та переконання членів громади вважаються соціальними явищами та процесами. Ефективна структура організації гарантує не лише стабільність та розвиток громади, а й її успішний розвиток.

Територіальна громада – це сукупність громадян України, які живуть у злагоді в міській чи сільській громаді, мають спільну мету і є такими юридично визнаними. Розглянемо основні ознаки територіальної громади:

а) здатність до інтеграції. Територіальну громаду становлять фізичні особи, а законодавча реалізація загального терміну «резиденти» зумовлює віднесення до неї як громадян України, так і іноземних громадян, а також осіб без громадянства, які є резидентами країни; б) територіальний маркер. Громада складається з осіб, які віднесені до території певного населеного пункту та мають постійне місце проживання. У результаті виявляються географічні межі функціонування громади та первинні види територіальних громад: територіальна громада села або об'єднання жителів кількох сіл, що створює сільську громаду; територіальна громада села; територіальна громада міста. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає, що громада такого – це територіальне утворення, яке складається з кількох районів у більшому місці;

в) інтелектуально-мовний атрибут. У територіальних громадах існує система різноманітних інтересів, соціальних зв'язків і відносин, що призводять до створення публічної інфраструктури громади, яка може включати різні інші інституційні форми та організації, спрямовані на вирішення проблем та інтересів населення, в тому числі розповсюдження інформації, органи самоорганізації, суб'єкти господарювання та інші організації;

Функціонально-цільовий атрибут. Територіальна громада має самостійні функції та повноваження з питань місцевого значення, ці питання мають особливе значення та роль у системі місцевого самоврядування;

г) Територіальна громада є головним осередком місцевого самоврядування

та складається з інститутів та системи управління місцевим самоврядуванням. Його складовими є безпосередній спосіб здійснення місцевого самоврядування громадою, а також системи офіційних органів та осіб місцевого самоврядування;

д) наявність майна. Важливою складовою правового статусу територіальної громади є її статус суб'єкта права власності громади. Громада має право володіти, користуватися і розпоряджатися майном від свого імені та через органи місцевого самоврядування;

є) історико-культурний аспект. Територіальність громади пов'язана з культурно-історичними факторами, які впливають на формування соціокультурних надбань, які потім визнаються громадою як особлива цінність – традиції, свята, звичаї. Історичні, культурні та інші аспекти територіальної громади виявляються в її символіці: гербі, прапорі тощо. Зміст, опис і порядок використання символіки відповідно до частини третьої статті 22 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" вирішується місцевою радою.

Первинним суб'єктом місцевого самоврядування виступає територіальна громада, до якої входять громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які об'єднані поняттями постійного проживання на території населеного пункту (села, міста) та мають спільні інтереси, які можуть самостійно розпоряджатися матеріальними та фінансовими ресурсами в межах Конституції та законів України щодо вирішення питань місцевого значення.

Однією з необхідних вимог розбудови сучасної України є сталий розвиток територіальних громад. Покращення місцевої громади та її розвиток є результатом участі громадян та самовідданої праці, яку вони забезпечують. До можливих методів підвищення місцевої активності на даний час можна віднести спроби громадян брати участь у вирішенні проблем, пов'язаних із реформуванням їхнього житлового простору

(будівництво доріг, водоканалів, будівництво мостів), екологічних питань (висадка дерев, упорядкування зеленої зони, забруднення навколишнього середовища), конкретні заходи (облаштування та благоустрій шкіл, організація зон відпочинку, допомога людям похилого віку, організація розважальних, спортивних, культурних заходів тощо). Таким чином, найвагомішою формою соціальної активності є активна участь членів громади у внесенні позитивних змін як у власне життя, так і в життя своїх співвітчизників [1, 22].

Важливим місцем діяльності є заклад культури, який не лише надає рекреаційні послуги, а й сприяє покращенню розвитку громади, залучених до вирішення соціальних питань та інших проблем, пов'язаних з клубом і громадою. Будинок культури, який став осередком громадської діяльності, жителям територіальної громади, її організаціям та установам, затвердженим активним учасником вирішення питань місцевого значення. Ця місцева організація прагне бути як культурним ресурсним центром, так і громадським ресурсним центром у мікрорайоні, місті чи селі. Об'єднання індивідів дає можливість ідентифікувати себе з місцевою громадою.

Осередки місцевої активності сприяють комунікації між громадськістю та публічною владою. Осередок місцевої активності сприяє ефективному вирішенню соціальних і культурних питань, і все це досягається через інституційну взаємодію.

Локальні осередки на базі закладів культури є потужним засобом об'єднання активних, творчих громадян, орієнтованих на цінності громадянського суспільства, і ці складові сприяють демократизації суспільного життя місцевої громади. Одним із основних обов'язків Центру місцевої діяльності є допомога особам, які прагнуть підвищити свої соціальні навички, надати їм можливість успішно та ефективно жити у своїй громаді. Будинок культури у своїй основній якості стає місцем, де відбувається різні заходи та стає центром громадської активності в районі.

Їхня діяльність розвиває у місцевого населення систему цінностей, пов'язану з громадянським суспільством, здатність жити в контексті вільної, автономної громади та сприяє розвитку демократичної системи в житті громади.

Це сприяє підвищенню культурного рівня населення, включаючи людей із винятковими соціальними традиціями, суспільно корисної діяльності та використання ресурсів громади для підвищення ефективності клубу, а також культурного ресурсу для розвитку, зміцнення та національного усвідомлення громади [1, 25].

Модель центру місцевої активності сприяє перетворенню будинків культури в створення певного соціально-культурного простору місцевої громади. Центр місцевої діяльності може виконувати наступні функції: ефективно використання ресурсів громади на благо всіх людей; послуги з вирішення нагальних питань у місцевій громаді; інформація та керівництво для місцевих ініціатив; взаємовигідна співпраця між клубом та громадою, місцевими посадовими особами, громадськими організаціями та групами, а також участь у місцевому самоврядуванні та самоорганізації.

Як результат, центральний осередок місцевої діяльності на основі закладів культури є потужним механізмом для об'єднання активних, творчих особистостей, які поділяють принципи демократичного врядування усіх соціальних аспектів своєї громади, з метою перетворення клубів на центри освіти та культури.

Важливим при цьому є соціальне партнерство. Так, В. Якимець присвятив комплексному аналізу трьох різних типів соціального партнерства: конкурентного, інституційного та процедурного. Важливість соціального партнерства виникає в тому, що воно створює цивілізовані форми об'єднання між соціальними класами та інститутами суспільства. Ступінь соціальної напруги знижується, коли владі більше довіряють і люди більше задоволені її діяльністю. Взаємодія різних соціальних груп полегшує

ідентифікацію суспільних проблем до їх виникнення. Учасники соціального партнерства мають як мету, так і шанс підвищити свій освітній рівень, а також стають розповсюджувачами сучасних управлінських технологій. Сприятливим побічним ефектом розвитку соціального партнерства є створення нових робочих місць і збільшення частки зайнятих у державному секторі [160, с. 44].

Розгляд поняття соціального капіталу передбачає включення людини до різноманітних організацій, які є громадськими чи професійними. У цьому контексті ми обговорюємо взаємодію в рамках формальних організацій (профспілки, громадські об'єднання тощо). Розглянемо організаційний соціальний капітал захисту індивідуальних інтересів через офіційне об'єднання. Взаємодія в цьому випадку базується на офіційних угодах і традиційно не є інтерактивною. Організації, до яких набирають людей, очікують від них відповідності вимогам активності, лояльності, і особа має право очікувати задоволення своїх фінансових, соціальних, творчих та інших потреб в організації.

Членство в професійних організаціях дозволяє використовувати капітал для забезпечення зайнятості, заробітної плати та соціальних виплат. Членство в громадських організаціях допомагає використовувати соціальний капітал для виконання соціальних, політичних та екологічних вимог.

Соціальний капітал досягається індивідами через різні форми участі політичної діяльності: в тому числі в політичних партіях, рухах та діях. У цьому випадку особа може використовувати всі можливості для досягнення своїх політичних і фінансових цілей через існуючі інституційні механізми (вибори, референдуми, судові оскарження, правоохоронні органи, виконавча влада, ЗМІ, банківські рахунки).

Беручи участь у різних формах громадської діяльності, індивід намагається реалізувати своє бажання щодо прийняття та виконання законів, отримати вигоду, ренту. Центр місцевої активності підтримується такими

ініціативами, спрямованими на сприяння та зміцнення довіри громади до місцевої громади:

- вирішення найбільш значущих соціальних питань у територіальній громаді;
- спільна діяльність, що покращує соціокультурний клімат; Кожен має можливість поділитися своїми проблемами та взяти участь у процесі прийняття рішень;
- відкритість щодо доступності інформації;
- ефективний зворотний зв'язок;
- сумлінність, чесність і досвід керівників; стабільність установ, договірних угод і спільних угод;
- респектабельний імідж і культура організацій [1, с. 85].

Як наслідок, соціальний капітал є цінним ресурсом, який включений у процесі розвитку місцевої громади та є показником прогресу. Соціальний капітал визначається за такими параметрами: цінність групи в цілому; цілі взаємодії членів різних статусів; ступінь зміцнення соціальних зв'язків; інтенсивність обміну капіталом; рівень довіри між членами групи; і розробка правил взаємодії.

Непослідовність формування громадянської активності в суспільстві зумовлена насамперед посиленням зневаги до влади. Останні дослідження показали, що громадяни України вважають, що вони не мають можливості впливати на рішення, крім влади на місцевому рівні.

У цьому контексті можна виділити такі чинники, які знижують рівень громадянської активності в Україні:

- створенню громадських колегій через тиск, із затягуванням термінів, домінування державної адміністрації над процесом регулювання;
- результати громадських слухань мають рекомендаційний характер і недостатньо реалізуються на практиці, бажання держави дослухатися до громадськості на місцях є декларативним;

– не розроблено ефективних методів реалізації пропозицій громадськості щодо активізації процесу прийняття рішень;

– громадські організації, які не зацікавлені в інформуванні населення про свої послуги чи діяльність, часто мовчать через бажання це робити [1, с. 110].

Залучення громадськості до управління державною владою в сучасній Україні є обов'язковою складовою формуванням зрілого громадянського суспільства. Громадянська активність забезпечує прозорість процесу прийняття рішень, а підзвітність чиновників перед виборцями, що забезпечує ефективність влади.

Серед найбільш ефективних шляхів посилення впливу громадської активності слід виділити: 1) використання системи місцевого соціального замовлення як цільової соціальної програми. 2) підтримка ініціативи, яка є суспільно корисною; 3) удосконалення освітньої системи щодо проведення тренінгів з лідерами неурядових організацій; 4) підвищення професійних знань державних службовців щодо досвіду діяльності інститутів громадянського суспільства, 5) поширення інформації про ефективну взаємодію органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з громадськістю [159, с. 38].

Розвиток громадянського суспільства в сучасній демократичній системі потребує як політично відповідальної особи, так і розвитку позиції учасників у суспільстві, ці чинники необхідні для розвитку демократичного врядування. Значимість питання виникає у взаємодії між неурядовими організаціями та сторонами процесів, які базуються на регулярних, значущих діях, спрямованих на залучення партнера та заснованих на взаємних очікуваннях належної поведінки іншої сторони у взаємодії.

Вітчизняні дослідники виділяють три основні способи взаємодії громадських організацій і політичних партій. По-перше, це ініціативно-консультативна. Політичні партії ведуть дискусії з громадськими

організаціями, надсилають пропозиції законів, програм, підтримують різноманітні відгуки, висновки та пропозиції. від них. Крім того, ініціатива може виходити як від партії, так і від громадської організації. Такий стиль взаємодії традиційно не впливає на автономію НУО чи партій, а механізми співпраці чітко не визначені. По-друге, це координація. Сторони та громадські організації зобов'язуються мати чіткі обов'язки та цілі співпраці, причому співпраця має частковий характер, а сторони також виділяють витрати на спільну справу. Така співпраця можлива як під час політичних, так і під час виборчих процесів, а також під час лобістської кампанії. Описана взаємодія фактично служить початковою платформою для довгострокового партнерства. По-третє, це тісна співпраця. Вона характеризується сильним партнерством, спільною нормативною базою (наказом, розпорядженням), значним залученням членів, значною втратою автономії та наявністю важливих офіційних угод, а також інвестуванням значних коштів усіма сторонами. Наприклад, так звана партійна молодь, жіночі організації та ін. Як правило, деякі такі організації, пов'язані з партією [1, с. 128].

Найбільше спостерігаємо зростання розвитку громадських «мозкових центрів», що відбулося в економічно розвинутих демократичних країнах світу. В Україні типовим прикладом таких є Центр імені Разумкова. Цей центр досліджує громадську думку та має додаткові напрями діяльності, в секторі національної безпеки та ін.

Громадські організації розглядають як структури, які об'єднують різноманітні громадські інтереси з публічною політикою. А. Колодій так визначає поняття громадянського суспільства. Громадянське суспільство – це самоорганізована та саморегульована, автономна сфера суспільної діяльності, в якій функціонують добровільні громадські організації, виступають суспільно значущі ініціативи, формує соціальний капітал (довіра, норми), мережі та навички, пов'язані із соціальною взаємодією та

солідарністю) і, за необхідності, звертаються до політичних суб'єктів та структур державної влади [104, с. 145–189].

Принципи громадянського суспільства включають: опосередкування потреби та задоволення індивіда за допомогою його роботи через впакування його системних потреб, цінність цієї загальної свободи, захист власності через справедливість, верховенство права, свобода особи над державою, незалежність інститутів громадянського суспільства від держави. Таким чином, інститути громадянського суспільства включають: організацію, яка є добровільною, громадську організацію, громаду, профспілку, екологічну організацію, професійну асоціацію, академічну, споживчу організацію, ЗМІ, сімейну організацію, релігійні організації, групи за інтересами.

2.2.Співпраця органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства

Особливості партнерства між державою та громадянським суспільством, залежить від створення раціональної бюрократії, яка полегшує процес, а також від потенціалу для рівня політичної культури населення. Зміни політичної культури громадян мають супроводжуватися інституційними змінами в країні. Громадянське суспільство сприяє створенню нової сфери публічності, яка здійснює подальшу еволюцію суспільства та вдосконалює фундаментальні інститути, правові відносини та власність.

Правовий статус, який є репрезентативним для європейського способу мислення, дозволяє кожному члену суспільства бути вільним, рівним і незалежним, без будь-якої формальної влади над ними з боку держави. Можна констатувати, що для України важливим аспектом утримання прав громадянина є дотримання людської гідності, а також права громадян брати участь у законодавчому процесі. Якщо в суспільстві немає визначених свобод, воно не може вважатися

легітимним чи соціальним.

Можна спостерігати зв'язок між державою та громадянським суспільством, який є очевидним у контексті цивілізаційного конфлікту навколо ідей, які спеціалізуються на загальному та окремому, це часто відбувається з історичним та соціокультурним середовищем в європейських країнах.

Проблема розвитку взаємовідносин між державою та громадськістю постає на порядку денному державної політики в Україні. Йдеться також про забезпечення політичних, правових, адміністративних та фінансових аспектів держави, істотних для функціонування інститутів громадянського суспільства, та про спрямування колективних зусиль держави та громадянських інститутів на вирішення нагальних проблем. Модель їх взаємодії має сприяти реалізації прав і цілей різних соціальних груп та реалізації ефективної державної політики з урахуванням необхідності збалансування інтересів національного, групового та індивідуального рівнів.

Сьогодні імплементація низки законів сприяє розширенню правового поля для взаємодії державних інституцій та інститутів громадянського суспільства, але поки що зарано говорити про системність чи ефективність взаємодії цих двох суб'єктів. Зараз Україна знаходиться в перехідному етапі щодо впровадження європейського законодавства та виконання конкретних обов'язків.

Серед механізмів комунікації публічної влади та інститутів громадянського суспільства найбільш значимими є громадське слухання, громадські ради та спільні робочі групи. На національному рівні інститути громадянського суспільства використовують доступ громадськості до інформації, здійснюють запити до законодавців, а також здійснюють діяльність в рамках громадських слухань та створених соціальних проектів.

В умовах обмеженості державних ресурсів потенціал державного та приватного секторів потребує реформування. У зв'язку з цим, завдання

держави спрямовані на створення систем правил, які сприяють діяльності інститутів громадянського суспільства, зокрема щодо реєстрації інститутів та активного використання всіх механізмів консультацій, а також залучення інститутів громадянського суспільства до виконання соціальних зобов'язань. Діяльність громадських рад та методи реалізації державної політики були змінені після прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. Постанова описує порядок проведення обговорень з громадськістю, і включає в себе проведення громадських слухань, форумів, круглих столів, конференцій, зустрічей. Цією постановою затверджено також Типове положення про громадські ради, утворені органами виконавчої влади. У створених громадських радах взяли участь різноманітні інституції громадянського суспільства – не лише громадські організації, а й суб'єкти підприємницької діяльності, релігійні організації, профспілки тощо.

Попередні роки створення нових громадських рад обмежувалося формальними процедурами. Для спілкування з керівництвом виконавчої влади на місцях потрібно було залучати посередників. Позитивною тенденцією стало посилення інформації, консультацій та навчання щодо формування громадської ради. Значною мірою до цього залучені відповідні структурні підрозділи держави та зацікавлені інститути громадянського суспільства, що призвело до активізації багатьох інформаційних ресурсів на цьому напрямку та створення нових.

І навпаки, публічним консультаціям не вистачає системності в діяльності виконавчої влади. Процедура проведення співбесід з громадськістю та положення про громадські ради є рекомендаційними серед органів місцевого самоврядування, практика проведення співбесід та створення громадських рад серед них не надто популярна. Як правило, вимоги щодо обов'язковості громадських слухань, до яких має бути

проведено громадське обговорення, не виконуються, і таке обговорення має формальний характер. Крім того, значна частина представників громадських організацій виступає за потреби змін чинного порядку формування громадських рад при органах виконавчої влади.

Враховуючи той факт, що ефективна участь громадян у прийнятті рішень відповідає європейським стандартам, місцеві органи влади повинні керуватися цими принципами. Для прийняття рішень і використання ресурсів місцеві чиновники повинні затвердити програму, в яку включає всі політичні партії та залучає всіх громадян на кожному етапі реалізації програми та використовує відповідні механізми для забезпечення цього. Органи місцевого самоврядування повинні забезпечити прозорість своїх процесів шляхом: трансляції інформації про заходи, які мають намір взяти в них участь громадян, забезпечення доступу до інформації, особливо політичних рішень і бюджетів, забезпечення зворотного зв'язку щодо результатів рішень, і переконатися, що програма реалізується на базі місцевих традицій.

Громадські організації повинні гарантувати: 1) прозорість і підзвітність своїх дій щодо інформації, яка надається як громадянам, так і владі; 2) бажання вдосконалювати методи своєї діяльності, що включає прозорість і підзвітність, фінансові процедури та етичні стандарти; 3) консультування громадян щодо їхніх проблем, а також забезпечення правильного тлумачення та актуальності їхнього погляду; 4) громадські організації гарантують, що надана інформація не є фальсифікованою чи неправильно витлумаченою будь-яким способом [171, с. 143].

Елементом демократичного врядування є участь у проведенні зустрічей. Ця форма місцевої демократії має бути доступною для невеликих груп учасників, які мають право голосу, навіть якщо вони не проживають на території. Збори мають сприяти більш ефективному вирішенню питань

місцевого значення та сприяти підпорядкуванню органів і посадових осіб місцевого самоврядування інтересам населення території. Зустрічі не повинні використовуватися лише опозиційними до місцевої влади силами, вони також можуть бути використані органами місцевого самоврядування для вирішення місцевих питань щодо механізмів вирішення, які не є консенсусними, а думка місцевого населення є вирішальним у цьому відношенні.

Органи самоорганізації населення є чудовим прикладом такого типу участі громадян. Створення та діяльність організації самоорганізації населення регулюється Законом України «Про організацію самоорганізації населення» [27]. Основними обов'язками органів самоорганізації населення є: участь у здійсненні заходів соціально-економічного, культурного розвитку своєї території, створення умов для участі населення у вирішенні питань місцевого значення, віднесених до положення про Конституцію та закони України. Ці інституції мають задовольняти соціальні, культурні, побутові та інші потреби жителів певної території.

В зв'язку з цим у певній громаді створюють громадські організації, які представляють інтереси своїх членів, і подають для обговорення пропозиції щодо вирішення питань місцевого значення, проекти щодо фінансування місцевого самоврядування.

Територіальна громада має право брати участь у громадських слуханнях – це засідання з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких територіальна громада може дискутувати з доповідачами, ставити питання та пропонувати шляхи вирішення проблем, які мають місцеве значення. До громадських слухань залучаються зацікавлені групи учасників територіальної громади, організації самопомоги, громадські організації, голови громад та інші. Закон України «Про соціальний діалог в Україні», який був прийнятий 23 грудня 2010 року, перерахував можливості для досягнення спільних

домовленостей, ухвалення узгоджених сторін рішень щодо соціального регулювання праці, а також встановлення відносин між сторонами з економічних питань. Також у межах визначеного законодавства соціального діалогу узгодження позицій не завжди є ефективним, насамперед через незбалансованість важелів влади – політичних, фінансових, економічних та ін. Нині коло учасників суспільної розмови фактично обмежене через встановлення критеріїв представництва профспілок та профорганізацій.

Соціальна розмова як форма соціальної взаємодії є важливою складовою громадянського суспільства. Це форма демократичного врядування, яка об'єднує інтереси як працівників, так і роботодавців у різних соціальних інститутах. Соціальний діалог – це партнерство між роботодавцями, найманими працівниками та владою, яке передбачає використання переговорів із врахуванням інтересів усіх сторін. Взаємовідносини з громадськістю в системі публічного управління – це планомірна взаємодія між структурами державного апарату та громадськості та іншими інституціями, яка розглядається як інформаційно-комунікативна функція державної влади та управління. Дана функція реалізується владою. і дозволяє оцінити реакцію різних кіл громадськості на ті чи інші рішення та дії.

Мережа громадської активності – це колектив осіб, які поділяють неформальні правила та цінності. Відносини в мережах не базуються на економічних принципах, а розвиваються через спільні дії та спільні цінності. Зв'язки з громадськістю – це постійний напрямок комунікації, який забезпечує громадськість через зворотній зв'язок від керівництва з громадськістю для створення, формування та функціонування позитивного іміджу керівництва, що впливає на взаємодію між обома сторонами.

Як відомо, громадське слухання є одним із найефективніших методів реалізації конституційних прав громадян за участі в управлінні державними справами. Практика проведення взаємодії з громадськістю демонструє, що

залучення громадян до обговорення державної чи місцевої політики позитивно впливає на якість рішень і є вигідним як владі, так і громадськості.

Громадські слухання мають кілька переваг: 1) Вони дозволяють громадським експертам брати участь у вирішенні конкретної проблеми або розробці рішення; 2) Підвищують рівень довіри суспільства до влади та готовність суспільства до належного виконання прийнятих норм; 3) Підвищують якість публічних законів, враховуючи потреби громадськості; 4) Виявляють та усувають негативні наслідки публічних законів у момент їх розробки шляхом участі учасників сторін в обговоренні.

Наразі існує стурбованість щодо ефективності виконання державних соціальних зобов'язань та мінімізації витрат при досягненні належного рівня виконання соціальних зобов'язань держави. Частиною функцій влади, які передаються інститутам громадянського суспільства, є: участь в управлінських послугах на підставі повноважень, передбачених законом чи нормативно-правовим актом; залучення до надання соціальних послуг; виконання проектів інформаційно-аналітичної та благодійної спрямованості.

Фінансуючи інституції громадянського суспільства, уряд відмовляється від утримання цих інституцій і натомість зосереджується на їхній ролі в реалізації державної та місцевої політики з делегуванням відповідних ресурсів. Цей спосіб зазначений у постанові Кабінету Міністрів України про затвердження Порядку проведення конкурсу на визначення програм (проектів), створених громадськими організаціями та творчими спілками, які реалізуються за фінансову допомогу. Процедура офіційно оформлено 12 жовтня 2011 року. В порядку обґрунтовано виділення коштів інститутам громадянського суспільства на підтримку їх діяльності, упорядкування критеріїв такого розподілу, принципи уникнення конфлікту інтересів, а також моніторинг видатків за рахунок бюджетних коштів [152, с. 27].

Досі залишається проблематичною ситуацією участь громадських та благодійних організацій у фінансуванні соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів. Закон України «Про соціальні послуги», надає можливість громадським та благодійним організаціям брати участь у наданні соціальних послуг за бюджетні кошти. Виконавчі органи надають перевагу утриманню бюджетних установ соціальної системи та майже не здійснюють закупівлі соціальних послуг чи залучення інших суб'єктів на конкурсній основі.

Регіональні ініціативи, спрямовані на сприяння розвитку громадянського суспільства та співпрацю між урядовцями та місцевими громадами, стають новим засобом комунікації між владою та громадськістю. Завданнями цих програм є створення умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження відносин між громадянським суспільством і владою, фінансова підтримка ініціатив, спрямованих на спільне вирішення питань регіональної політики.

У рамках програми фінансові ресурси спрямовані на проведення публічних слухань з громадськістю, вивчення громадської точки зору, проведення конкурсів соціальних проектів з громадськістю, створення ресурсних центрів громадських ініціатив, навчання державних службовців та законодавців методам участі громадськості, проведення соціальних інвестиційних форумів тощо. Потенціал ефективної взаємодії між інститутами громадянського суспільства та суб'єктами держави зростає за рахунок створення інституціоналізованих та формалізованих можливостей для їх повноцінної участі [152, с. 39].

Громадська активність – це прагнення до колективного вирішення громадських проблем, під час якого учасники співпрацюють з іншими для досягнення мети. Найбільш поширеними в Україні є такі форми громадської активності: політична, відстоювання прав власності (невиплата працівникам, незаконне будівництво); екологічний рух, захист прав людини та

запобігання їх порушенням. Участь громадськості у вирішенні важливих суспільних питань гальмується відсутністю доступу до важливої інформації для прийняття рішень; низький рівень довіри до громадських організацій в суспільстві, низький рівень культури участі та досвіду. Подолати зазначені перешкоди можна через організацію громадянської освіти; проведення тренінгів та бесід для лідерів громадських організацій; обмін позитивним досвідом; та популяризація волонтерської та громадської діяльності.

Громадський контроль – це форма громадської діяльності, яка нещодавно розвинулась в Україні, спрямована на сприяння дотриманню прав громадян і органів влади. Ці функції забезпечують недержавні установи, організації та окремі особи. Громадський контроль – це практика спостереження громадян за тими особами, які керують країною від нашого імені на всіх рівнях – від села до столиці.

Концепція громадського нагляду вимагає: для управління країною влада і закони мають бути однаковими та обов'язковими для всіх; у демократичній країні влада розподіляється між народом і обмеженою кількістю представницьких осіб, які керують країною від його імені. Як відомо, традиції громадського контролю в Україні були закладені правозахисними та екологічними рухами в 90-х роках ХХ століття. На початку 2000-х рр. активно просувалися грантові організації, створені за результатами міжнародної підтримки державних і приватних фондів. Контроль влади на національному та місцевому рівнях стає інтересом діяльності багатьох організацій, які не належать державі. Тоді було обгрунтовано поняття громадського контролю за виборчим процесом [159, с. 48].

В державних органах створені контрольні інститути, а саме: органи управління на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, а також юридичні та фізичні особи, на які згідно із законом покладено публічні функції. У першому сценарії прикладами державних органів на

місцевому рівні є районні ради та державні адміністрації. У другому – комунальні, освітні та медичні установи.

Громадський нагляд є одним із фундаментальних принципів демократії. Без контролю з боку громадськості демократія не функціонує.

Постійний громадський нагляд, спрямований на:

- викоринення зловживань, протиправної поведінки;
- привернення уваги до існуючих проблем та заохочення громадськості до участі в їх вирішенні;
- підвищення якості надання послуг як державними, так і недержавними суб'єктами;
- підвищення прозорості та публічності в діяльності органів влади та місцевого самоврядування.

Без громадського контролю демократія не була б можливою в Україні, і це була б корумпована система з неефективною бюрократією, корумпованими особами, неетичними корпораціями, низькоякісними товарами та послугами та вразливими верствами населення. Також громадський контроль відповідає за якість державного та місцевого самоврядування. Завдяки громадському нагляду влада отримує зворотній зв'язок із суспільством і може змінити свої дії, виходячи з потреб та інтересів мешканців. Влада, яка бажає посилити свій вплив і отримати суспільну підтримку своїх дій, не може ігнорувати результати громадських слухань.

У громадському нагляді наявним аспектом є інформація, першочерговим є збір і поширення інформації про роботу посадових осіб та органів місцевого самоврядування. Ми не маємо можливості регулювати роботу обраного нами уряду, не маючи доступу до інформації щодо його дій. Насправді кожен громадянин має можливість брати участь у громадському контролі лише тоді, коли він має інформацію.

Громадський контроль – це процедура, яка має свій унікальний набір

правил та інструментів. Основними кроками, які сприяють ефективному громадському контролю, є: 1) визначення мети громадського контролю; 2) встановлення об'єкта та суб'єкта громадського контролю; 3) вибір методів громадського контролю; 4) створення інформації про об'єкт та суб'єкт моніторингу.

До основних методів громадського контролю належать: – громадська експертиза – це вивчення нормативно-правових документів, які регулюють діяльність посадових осіб як місцевого, так і державного рівня; – журналістське розслідування – це процес дослідження кількох джерел, їх аналізу та порівняння з використанням інформації, яка створює суспільний інтерес; – публічний аудит – порівняння фактичних показників із запланованими або нормативними показниками з нарахуванням виявлення розбіжностей та усунування недоліків. Найпоширенішим методом громадського контролю є моніторинг. Це заздалегідь спланований і систематичний підхід для отримання інформації про конкретні питання чи діяльність уряду.

Необхідно розуміти, що контроль насправді є процесом оцінки рішень, дій та бездіяльності державних інституцій щодо правил і стандартів, це досягається шляхом вимірювання та визначення фактичного стану справ і порівняння результатів із бажаними вимогами [29, с. 116].

Основним механізмом громадського контролю є інформаційні запити. Інформаційний запит про доступ до офіційних документів підтверджено запитом на можливість ознайомлення з цими документами. Запит може бути індивідуальний або груповий. Громадський аудит є методом громадського контролю. Цей інструмент використовується не тільки для отримання певних знань, а й для вирішення питань, які стоять перед органами державної влади чи місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, незалежно від форм власності.

Крім того, процес громадського контролю за діяльністю посадових осіб виконавчої влади досі не є повністю формалізованим та врегульованим. Натомість громадський контроль за діяльністю органів виконавчої влади здійснюється через інформування громадськості, доступ до публічної інформації, участь у роботі дорадчих рад та експертних груп. Як внаслідок, згідно з порядком забезпечення громадської експертизи діяльність органів виконавчої влади підлягає громадській експертизі, і орган виконавчої влади не може відмовити у проведенні цієї експертизи.

Здійснення незалежного громадського контролю в різних формах зумовлює потребу визначення конкретного порядку його здійснення та створення для цих відповідних умов. Ефективну взаємодію між державними службами та інститутами громадянського суспільства на державному та місцевому рівнях можна досягти через вирішення ряду нагальних питань:

- забезпечення належного виконання положення щодо консультацій з громадськістю та формування громадських рад;
- відсутність формальної участі інститутів громадянського суспільства у партнерстві з державною владою;
- уникнення порушення процедур, проведення фальсифікованих або спотворених публічних обговорень, оцінок і слухань;
- забезпечення повного висвітлення результатів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави на веб-сайтах держави;
- посилення відповідальності державних службовців та їх установ за перешкоду участі інститутів громадянського суспільства в реальному доступі до інформації та забезпечення офіційного та повного оприлюднення інформації;
- посилення ресурсного забезпечення – фінансової, матеріальної, кадрової складової державних органів, залучених до взаємодії з громадськістю;
- підвищення участі громадськості у формуванні та реалізації

політики;

– підвищення рівня досвіду, інституційної сприйнятливості та соціальної відповідальності як громадянського суспільства, так і державних інституцій, включаючи правову, політичну та загальну культуру населення в цілому;

– дотримання регламенту та врахування конструктивних ідей громадськості за результатами обговорень [35, с. 63].

Як внаслідок, без реалізації вищезазначеного важко виховати довіру до інститутів громадянського суспільства та громадськості загалом. Пріоритетами слід враховувати розширення та посилення участі інститутів громадянського суспільства у демократичному врядуванні, а також політику децентралізації та делегування частини повноважень виконавчої влади.

Сьогодні потенціал розвитку країни доступний лише тоді, коли уряд і громадянське суспільство беруть участь у діалозі та створюють спільне ціле, це включає участь громадянського суспільства в державних справах і підтримку урядом розвитку громадянського суспільства. Можливість взаємодії громадянського суспільства з державою та місцевою владою пояснюється тим, що демократична країна не в змозі повністю відобразити весь спектр суспільних проблем. Лише громадянське суспільство, включно з незалежними організаціями, партіями та рухами, може визначати нагальну потребу правових та політичних змін та ініціювати ці зміни.

Взаємодія між громадянським суспільством і державою складається з двох взаємних впливів держави на громадянське суспільство та громадськості на державу. Розвинута демократична правова держава відповідає лише за виконання тих функцій, які визнаються громадянським суспільством як легітимні. І навпаки, зв'язок між демократією та громадянським суспільством неможливий без певного ступеня автономії для останнього. Уряд демократії здатний лише координувати, але не визначати напрями діяльності громадянського суспільства.

Тому громадянське суспільство повинне прагнути такого політико-правового статусу, який не дозволив би їм підпорядковуватися державним інституціям.

Взаємодія громадянського суспільства та держави призвела до досягнення та реалізацію суспільних і національних проблем, які реалізуються. У результаті громадські організації, політичні партії та групи інтересів створюють організовані інтереси, які стоять перед державою та беруть участь у діалозі з державою щодо їх реалізації.

В Україні прагнення до створення функціональної демократичної системи влади та громадянського суспільства вважається ще не завершеними. Сучасний стан справ в Україні також ускладнюється відсутністю стабільного механізму взаємодії та взаєморозуміння між різномірною та часто невмілою елітою державного управління, з одного боку, та громадянським суспільством, що тільки зароджується, з іншого. Думка громадськості, яка має бути репрезентативною четвертою владою та впливати на систему державного управління та дії політичної еліти часто ігнорується.

Більшість політичної еліти бракує комунікації з громадськістю, вона часто не знає її інтересів, запитів, оцінок, думок, настроїв, самопочуття, дистанціюється від громадськості та породжує невдоволення.

Таким чином, лише держава як інститут соціального управління здатна забезпечити законодавчу базу для подальшого розвитку громадянського суспільства, а в особі місцевих чиновників вона має повноваження створити умови, які дозволяють вільно використовувати приватні права. Особи щодо їх права на самовираження. Розвиток громадянського суспільства, а також його продуктивне об'єднання з державою та місцевими громадами є необхідним для розвитку демократичних процесів, незважаючи на наявність в країні неурядових організацій.

Таким чином, і громадянське суспільство, і держава як інституція є частиною сучасного суспільства. Вони функціонують і розвиваються разом. Крім того, рівень довіри громадян в інструментах місцевої демократії та бажання брати участь у вирішенні проблем своєї громади ще є досить низькими. Водночас значення громадянської ролі в розвитку суспільства, підвищення ефективності діяльності державних органів є безсумнівним. Л. Зідентоп вважає, що передача значних повноважень на місцевий і регіональний рівні закінчується сприятливістю держави формувати суспільні настрої серед населення. Так, це досягається шляхом передачі адміністративних послуг від уряду до громадського сектору. У результаті члени громадянського суспільства беруть участь у реалізації демократичного врядування.

Питання інституціоналізації складових громадянського суспільства є актуальною. У цьому плані корисною є ініціатива Кабінету Міністрів України щодо створення громадської ради на кожному рівні виконавчої влади та затвердження Типового положення про це (листопад 2010 р.). Що стосується розвитку громадянського суспільства на місцевому рівні, то місцевими радами були прийняті Програми сприяння розвитку громадянського суспільства. Метою цих програм було створення сприятливих умов для реалізації інтересів, захисту прав і свобод людини і громадянина, формування громадянського суспільства. Програми намагалися сприяти створенню умов, які б сприяли повноцінній участі та стимулюванню громадської активності, зокрема, шляхом забезпечення прозорості та відкритості діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також шляхом залучення громадян та їх об'єднання у створенні та реалізації політики на кожному рівні.

Основними цілями місцевих програми має бути:

– заохочення участі громадянського суспільства та його організацій у формуванні та реалізації державної та регіональної політики;

- сприяння створенню та розвитку мережі інститутів громадянського суспільства в різних формах;

- налагодження продуктивної взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування;

- створення умов для активізації участі громадян у процесі формування політики та прийняття рішень, здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підвищення прозорості діяльності цих органів.

Реалізація місцевих програм має сприяти: налагодженню більш ефективної співпраці місцевих державних службовців та ОМС з інститутами громадянського суспільства, що призведе до розширення участі інститутів громадянського суспільства та громадськості у створенні та реалізації державної та місцевої політики. Це також призведе до підвищення якості рішень, які приймаються публічною владою.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Взаємодія органів публічної влади з громадськістю в Україні

Досвід розвинених країн з дієвим демократичним врядуванням, спонукає наше суспільство завершувати трансформацію інститутів публічної влади, яка б задовольнила прагнення суспільства забезпечити оптимальні інтереси громадян на основі верховенства права. Це, безумовно, зумовлює необхідність взаємодії органів публічної влади з громадськістю загалом, зокрема, після того, як будь-які політичні, правові чи економічні перетворення не досягнуть своєї мети без участі громадськості. І незалежно від назви прикладу, «соціальне диво» Г. Мюрдаля чи «економічне диво» Л. Ерхарда, науковий аналіз завжди документує соціально орієнтований напрямок розвитку демократичної держави та прагнення до співпраці та взаємодії з цивільним населенням.

Проблематика дослідження набуває актуальності для міждисциплінарних наукових досліджень. Аналіз найновіших досліджень і публікацій щодо потенціалу соціального прогресу, пов'язаного з громадянським суспільством, можна знайти в обширних роботах зарубіжних учених Дж. Александра [172, с.1–19.], [173, с. 103–119.], В. Кімліцький [59, с.385–399.], Е. Мальдонадо [179, с. 67–92] та ін. Ці теоретики акцентували увагу на зростанні соціальної відповідальності держави та актуальні нові шляхи зв'язку між організацією громадянського суспільства та урядом.

Багато вчених, як і раніше, вважають, що громадянське суспільство і держава є антиподами, що описує поділ цілісного соціального на дві окремі, але пов'язана між собою сферою – політичною і соціальною. Однак проблема достатнього балансу їхніх функцій стає все більш очевидною. У рамках нашої теми та зусиль європейських науковців, присвячених інтерактивним методам політичної комунікації в сучасній системі

державного управління, Я. Куйман і М. Крозьє заслуговують на увагу. Цікавими є наукові дослідження російських вчених Л. Ніковської, В. Якимця, М. Молокової щодо зв'язку громадянських ініціатив із модернізацією держави [100], Л. Герасіної щодо еволюції громадянського суспільства в європейських країнах у контексті європейської інтеграції [71], А. Сковікова про вивчає практику формування громадянського суспільства у світі [150]. Зазначимо, що основою посткомуністичних трансформацій є опертя на громадянське суспільство [64 с. 27], дослідження процесів становлення громадянського суспільства стало предметом наукового інтересу багатьох вітчизняних фахівців. відповідно, співвідношення політики та суспільства в європейських та українських реаліях розглядається в контексті, формування націй та суспільства в пострадянських країнах [113].

Важливо визнати, що обговорювані теми мають важливе значення в Україні не лише серед науковців та експертів. 18 квітня 2013 року в Національному інституті стратегічних досліджень відбулася дискусія про стан розвитку громадянського суспільства в Україні на тему «Громадянська активність як вплив і ресурс модернізації України» з виходом однорічного щорічного аналітичного звіту, створеного відповідно до Указу Президента від 24 березня 2012 року № 212/2012.

Обговорювалися теми, створені в розділах заголовків доповідей, а саме:

- зміни політико-правового клімату та їх внесок у розвиток громадянського суспільства України;
- причини формування соціальної активності та сучасні методи громадської саморегуляції;
- взаємодія державних службовців та інститутів громадянського суспільства: основні принципи, можливості реалізації;

– участь інститутів громадянського суспільства у розробці та реалізації місцевої політики: сучасні можливості та намічені напрямки реформ.

Це друга доповідь на цю тему. Перша була написана і видана у 2012 році [76]. Вважаємо позитивним те, що в обговоренні взяли участь науковці та посадовці державних органів, громадських організацій, експертно-неурядових організацій. Крім того, в Україні досі існують численні підтвердження у сфері ефективної взаємодії органів державного управління та громадськості, які зумовлені чисельними об'єктивними та суб'єктивними чинниками, що зумовлюють посилення уваги як науковців, так і практичних керівників до зазначених питань.

Вплив глобалізації на суспільний розвиток призвів до значної трансформації державного управління, і ці зміни спрямовані на поліцентричність і посилення зв'язків з громадською спільнотою. За цими умовами змінюється і роль громадянського суспільства: «Проміжне, внутрішнє становище громадянського суспільства – між державою і суспільством, різноманітність структур впливає на його роль у суспільстві та державі» [105, с.213]. Ця роль залежить від функцій громадянського суспільства: інтегральної, інструментальної, розподільчої, регулятивної, управлінської, комунікативної, нормативної, критичної рефлексії. Однак у контексті нашого дослідження особливу увагу все ж таки слід приділити першочерговому призначенню інститутів громадянського суспільства: забезпечити засоби для задоволення різноманітних інтересів і потреб членів суспільства. Виходячи з визначення, логічно розглядати громадянське суспільство як систему суспільних відносин та реальні проблеми, інтереси та цінності членів суспільства, які взаємодіють з державною владою, лідерами та дають можливість індивідам формувати свої громадянські права.

Це визначає динаміку громадянського суспільства як одну з його першочергових ознак. Крім того, частина політично активних громадян є небагато: населення вважає, що своїми діями вони не вплинуть на політичний клас під час ухвалення рішень, або, як мінімум, необхідно вирішити проблему перенесення хворобливих точок, щоб переконатися, що широкий загал зацікавлений у необхідності та нагальності суспільних перетворень.

Важливо визнати, що патерналістські прояви про роль держави, переважання інтересів олігархії у прийнятті рішень, матеріальна незахищеність населення фактично впливають на поведінку українських громадян. Нормативно-правове поле в Україні, яке регулює поведінку громадянського суспільства та його численних інституцій, останнім часом зазнало багато змін. Значним є практичне покращення комунікації між державною та громадськістю.

Крім того, як визнають експерти [170], практика застосування стандартизованих процедур не є системною та не відповідає змісту реалізації державної політики. Систематичним є ігнорування громадської думки, а також позиції окремих організацій громадянського суспільства, які беруть участь у процесах консультування, моніторингу, громадських слухань тощо.

Серед негативних сторін української ситуації суттєвими є:

– підриг показово ефективних методів консультацій з громадськістю, громадських експертиз, слухань тощо. Йдеться про непрозорість відбору цих організацій громадянського суспільства, які беруть участь у громадських обговореннях, а також про їх низьку ефективність, відсутність професійних пропозицій та рекомендацій;

– надання офіційних відповідей на запити на інформацію державних органів та органів місцевого самоврядування, а також неналежне їх оприлюднення [107].

Можна сказати, що незважаючи на розширення нормативно-правової бази, законодавча база механізмів закріплення – це передусім формалізована «суб'єктність» громадськості, перевірка контролю та підзвітності. Проте ефективність взаємодії органів державного управління з громадськістю гальмується через інертність державної служби, а також експертного середовища (насамперед поза столицею), що призводить до недостатньої ефективності державних службовців. протидіяти протиправній поведінці.

Часто спостерігається відсутність мотивації державних органів усіх рівнів до взаємодії з громадськістю та участі у продуктивній співпраці. За результатами експертного опитування серед причин неефективності громадських консультацій переважають: небажання посадових осіб виконавчої влади розглядати пропозиції громадських організацій під час консультацій, низька якість пропозицій громадських організацій, надання інформації щодо проведення консультацій, корупція, що шкодить прозорості прийняття рішень тощо [163].

У розвинених країнах, як зазначалося раніше, усі відомі форми демократичного врядування є винаходами які сприяють демократії, а їхня соціальна та культурна основа є міцною. Важко погодитися з експертами, які стверджують, що в Україні не лише демократія, а й громадянське суспільство має «фасад» у кількох аспектах. Про це свідчать конкретні соціологічні дані щодо низького ступеня довіри громадян до громадських організацій та не значної участі в їх діяльності [76].

Очевидно, що фундаментальною складовою успішного громадянського суспільства є зростання громадської активності. Як внаслідок цього варто звернути увагу на застереження щодо високої соціальної очікуваності щодо ефективності громадськості, яке походить від міфологеми громадянського суспільства, що застосовується в Європейському Союзі в цілому.

Успішна модель взаємодії громадян з державною адміністрацією повинна: забезпечувати відкритість інформації від державних органів, поширення інформації про підготовку політичних рішень; особливо важливою є повна реалізація громадського контролю, громадської оцінки та особливо антикорупційних розслідувань; поєднувати висвітлення механізмів громадського контролю, громадської експертизи, моніторингу та консультацій з громадськістю щодо важливих для суспільства питань (ефективність законодавства, використання коштів, прийняття рішень, виконання державних програм); активізувати організації громадянського суспільства у здійсненні заходів, пов'язаних із впровадженням інформаційно-просвітницької діяльності, аналітичного мислення та захисту прав людини; стимулювання громадської активності, підвищення громадянських навичок, зокрема у сфері взаємодії з владою, та обізнаності з процедурами, визначеними законодавством [170].

Ці завдання непрості самі по собі, крім того, їх виконання ускладнюється зростаючим ступенем випадковості та ризику в сучасному суспільному житті. Тому функції як державного управління, так і громадянського суспільства на мікро- та макрорівні слід розглядати по-різному.

Для організацій громадянського суспільства макроціль – це сприяння формуванню верховенства права; лобіювання інтересів суспільства та окремих громадян; інформування громадян про їх роль у формуванні політичної системи; забезпечення збалансованості своїх інтересів; сприяння прозорості та звітності державних структур; проведення контролю за виконанням міжнародних договорів та вимог власного законодавства; створення і сприяння верховенству права.

Обов'язки організацій громадянського суспільства на місцевому рівні:

– досягнення конкретних цілей на основі ефективного використання наявних ресурсів;

- сприяння залученню ресурсів і вирішення конфліктів за допомогою посередництва;

- захист інтересів членів організацій і забезпечення зв'язків з іншими організаціями для досягнення мети;

- застосування практичних зусиль.

Нова парадигма суспільного розвитку зумовлює необхідні розробки сучасних методів управління через взаємодією державного управління та громадськості, які сприяють неформальним стосункам та використанню адміністративних, фінансових і кадрових ресурсів. Між державним управлінням та громадянським суспільством існують різні форми взаємодії, а саме: прихильне ставлення, вплив, перетворення та вдосконалення, конкуренція, взаємодія, діалог, партнерство.

Діяльність громадянського суспільства ведеться у таких напрямках:

- забезпечення дотримання повноважень з контролю за законними діями державних службовців;

- сприяння громадській активності;

- створення сприятливого соціального та психологічного клімату, який має соціальну значимість;

- використання функції «омбудсмена», що постає в захисті прав усіх громадян як на місцевому, так і на національному рівнях;

- контроль за розподілом влади в суспільстві;

- розвиток ефективних альянсів між державними установами та громадськістю.

Для покращення взаємодії органів публічного управління та громадськості на сучасному етапі розвитку суспільства в Україні пропонуються наступні кроки:

- ініціювати обов'язкову уніфікацію всіх запропонованих правових норм, які мають важливе суспільне значення та стосуються конституційних прав, свобод, інтересів та обов'язків громадян, з наданням можливостей

забезпечення громадськості висловлюватися щодо законодавства та пропонувати зміни до цих проектів на законодавчому рівні;

– створити систему моніторингу реагування державних органів за результатами громадської експертизи, зокрема щодо протидії корупції, рішень, дій та бездіяльності владних структур та їх посадових осіб;

– затвердити стратегію громадянської освіти та забезпечити максимальну прозорість діяльності громадських рад (зокрема, запровадивши кадрову ротацію та статус членів з дорадчими функціями);

– оприлюднювати у звітах публічної влади інформацію про результати обговорення та можливості врахування пропозицій під час консультування з громадськістю;

– забезпечити притягнення до відповідальності державних службовців та законодавців, які не виконують вимог чинного законодавства, і перешкоджають діяльності організацій громадянського суспільства.

3.2. Перспективи діалогу органів публічної влади і громадських організацій в Україні

Практикою підтверджено, що ефективна комунікація між державою та громадянським суспільством є одним із основних факторів розвитку демократичного врядування. Успішність взаємодії вимірюється постійним спілкуванням, вдосконаленням практики взаємовідносин, активною участю громадян в управлінні. Як правило, зв'язок між громадянським суспільством і публічною владою є вирішальним для демократичного розвитку країни, як це визначено в Конституції України (стаття 1).

Від демократичного розвитку країни залежить створення «суверенної і незалежної, демократичної, соціальної і правової держави». Загальновідомо, що на досягнення цієї конституційної мети спрямована діяльність українського громадянського суспільства. О. Крутій вважає, що галузь «державне управління як система суспільних відносин» існує у множинних формах комунікації влади та громадськості. Традиційним для суспільства є спілкування з владою через виборче право, що забезпечується політичною системою. Протест на сучасному етапі суспільного розвитку це особлива форма взаємодії, яка була популярною в ХХ столітті, і не відповідає запитам суспільства в цілому.

Як внаслідок, сьогодні необхідно створювати нові, форми комунікації між владою та громадськістю та вдосконалювати існуючі методи та протоколи комунікації між владою та громадськістю, у тому числі розвивати стиль діалогу. Серед вітчизняних вчених: О. Бабінова [7, Сс83–90.], Є. Афонін [5]; О. Крутій [73], В. Надрага [97] та інші дослідники звертають на даний аспект увагу.

Зокрема, О. Бабінова вивчає складові, принципи та форми взаємодії органів державної влади та громадськості. Р. Войтович акцентує увагу на механізмах реалізації відносин з громадськістю. Є. Афонін та Р. Войтович обговорюють участь громадськості у формуванні та реалізації державної

політики. О. Крутій досліджує взаємодію державних службовців із громадськістю. В. Надрага досліджує вплив владних структур та інших організацій регіонального рівня на ефективність управління владою.

Реформування публічного управління та місцевого самоврядування є одним із головних завдань сучасного етапу розвитку України, оскільки низька їх управлінська якість є на сьогодні основним гальмуючим фактором в економічному і соціальному розвитку країни та причиною відставання нашої держави у світовій конкуренції. Особливо актуальним питанням є вдосконалення діалогу громадськості з органами влади всіх рівнів для здійснення реформ, насамперед, у системі публічної влади.

Реалізація реформ, спрямованих на вдосконалення самої системи публічної влади, має відбуватися з адміністративною реформою, реформою місцевого самоврядування, пенсійною реформою, медичною, територіальною реформами, і не можлива без участі в їх здійсненні інститутів громадянського суспільства. Тому залучення громадянського суспільства до взаємодії з органами публічної влади всіх рівнів розглядається як одне з основних завдань державної політики з модернізації політичної системи в Україні.

У всіх областях України прийнято та реалізуються обласні програми сприяння розвитку громадянського суспільства. Однак якісне вирішення завдань щодо створення системи зворотного зв'язку, і залучення до активного діалогу з органами влади громадських організацій та активних громадян можливе лише за наявності відповідного кадрового забезпечення. Необхідні спеціалісти – соціальні модератори, які здатні організувати конструктивний і результативний діалог.

Соціальні модератори мають забезпечити взаєморозуміння сторін з огляду на наявні значні відмінності в природі й функціях учасників цієї взаємодії, у способах і формах активності, мотивації до співпраці. Потреба у фахівцях, здатних працювати в міжсекторній взаємодії, існує на всіх рівнях

влади, у всіх регіонах і органах місцевого самоврядування. І ця потреба буде тільки зростати разом з модернізацією публічного управління, перетворенням їх у модель ефективного демократичного врядування.

Задовольнити цю зростаючу потребу в таких фахівцях можна тільки через їх підготовку та перепідготовку в системі професійної освіти державних службовців. Для організації подібного навчання і має бути розроблена практикоорієнтована навчальна програма “Розвиток діалогу між громадянським суспільством і органами влади”.

Як внаслідок, органи влади мають розглядатися як постачальники послуг, а громадяни – не як заявники, а зацікавлені особи, як клієнти, які є споживачами цих послуг. Лише тоді влада може налагодити продуктивний діалог із суспільством, що призведе до відкритості влади. Із залученням громадян, які беруть участь у формуванні та реалізації державної політики, Президент України та Кабінет Міністрів України запроваджують обговорення з громадськістю щодо найбільш значущих для суспільства питань. До них належать публічне обговорення [71; с.14-17].

Публічне обговорення здійснюються через залучення громадян до управління державними справами для полегшення доступу громадян до інформації про діяльність органів виконавчої влади; сприяння відкритості в діяльності влади; підвищення прозорості діяльності виконавчої влади та громадськості в цілому; зростання якості підготовки та прийняття рішень щодо важливих суспільних питань з урахуванням громадської точки зору; створення умов для участі громадян у виробленні важливих державних рішень з питань, що стосуються суспільства.

Консультації з громадськістю є засобом спілкування органів публічної влади та місцевого самоврядування з громадськістю. Методом громадського слухання є рішення, які враховують інтереси, права та інтереси всіх залучених сторін. Громадські слухання дають можливість громадськості

внести рішення, які має виконувати влада. Повинна існувати практика організації обов'язкових громадських слухань щодо проектів правових актів, що стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян.

Реалізація національних і регіональних програм, спрямованих на сприяння економічному, соціальному та культурному розвитку має здійснюватися за участю громадських організацій. Щорічно має здійснюватися звітування головних розпорядників бюджетних коштів України за минулий рік перед громадськістю. До цієї категорії входить інформація про роботу Кабінету Міністрів України, а також центральних і місцевих органів влади. Механізмом проведення дискусій з громадськістю називають громадські дискусії: конференції, семінари, форуми, громадські слухання, круглі столи, зустрічі з громадськістю. Це все приклади публічного обговорення. Застосовуються й інші методи громадського обговорення. Про розуміння важливості участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики є прийняття у 2010 р. Постанови Кабінету Міністрів України. Терміни та питання проведення консультацій з громадськістю плануються в орієнтовному плані, який складається та затверджується керівниками виконавчої влади до початку року за пропозиціями громадських колегій. До початку року намічений план оприлюднюється в засобах масової інформації, на офіційних сайтах відповідних державних органів та реалізується.

Ініціатором обговорення з громадськістю є органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування чи відповідні громадські ради. Об'єднання громадян також можуть запрошувати громадськість до участі в обговореннях, ці обговорення мають проводитися з відповідним органом публічної влади. У разі якщо пропозиція щодо проведення обговорення надійшла не менше ніж від трьох об'єднань громадян, які законно перебувають на території, проведення публічного обговорення є необхідним.

Громадяни можуть взяти участь у роботі робочої групи з вирішенням проблем письмово (листом, електронною поштою чи через засоби масової інформації), або може виступити перед групою та описати її суть проблеми. Відсутність інформації (анонімні пропозиції) є достатньою причиною для відмови в реєстрації.

Крім того, громадяни можуть брати безпосередню участь у конференціях, семінарах, форумах, громадських слуханнях. В результаті еволюції новітніх технологій з'явилася можливість проводити он-лайн форуми для обговорення важливих питань [29]. Іншою формою врахування думки громадськості є вимоги органів влади довести результати громадського обговорення до всіх зацікавлених сторін. Як внаслідок, законодавством встановлено, що результати громадського обговорення доводяться до відома органам публічної влади. Це досягається шляхом оприлюднення рішень у засобах масової інформації з обов'язковим роз'ясненням, а також викладенням причин неврахування альтернативних пропозицій. Результати громадських консультацій не є обов'язковими для прийняття органом виконавчої влади остаточного рішення і мають рекомендаційний характер. Процес проведення громадських слухань сприяє зміцненню довіри між владою та громадськістю, уникає плутанини, дає аргументоване рішення питання, яке приймається та виконується. Громадські слухання можуть проводитися як у сфері місцевого самоврядування, так і у сфері прийняття державних рішень. Усе вирішує орган, який вирішує те чи інше питання – орган місцевого самоврядування чи виконавчої влади [128].

Законодавством України передбачено проведення громадських слухань з питань, важливих лише для громадян певної території, а також із загальносуспільних питань: законопроектів, інформування громадян про ухвалення національних питань. За результатами громадські слухання можна розділити на місцеві та національні. Новим механізмом підтримки

громадської дискусії стають регіональні цільові ініціативи, які сприяють розвитку громадянського суспільства та співпраці влади та громадськості. Завданнями цих програм є створення умов для розвитку громадянського суспільства, сприяння взаємодії органів влади та громадськості, фінансова підтримка громадських ініціатив, спрямованих на спільне вирішення питань регіональної політики.

Програми передбачають фінансову допомогу для проведення публічних консультацій з громадськістю, вивчення громадської точки зору, проведення конкурсів соціальних проектів з громадськістю, створення центрів громадських ініціатив, навчання державних службовців і законодавців проведенню громадської участі, проведення соціальних ініціатив, форумів. Наразі ініціативи, спрямовані на сприяння розвитку громадянського суспільства, санкціоновані та реалізуються в усіх куточках України [119].

Важливо розширювати потенціал ефективної комунікації між громадськістю та владою для створення інституційних та процедурних можливостей для їх повноцінної участі в діяльності. Підвищення ефективності відносин між громадськістю та владою на державному та місцевому рівнях слід очікувати за умови вирішення таких проблем:

- забезпечення належного виконання вимог законодавства про проведення консультацій з громадськістю та формування громадської ради;
- обхід застосування механізмів формального та епізодичного характеру участі громадськості у взаємодії з державними органами;
- уникнення порушення процедури, використання публічних форумів як захист конкретних інтересів, проведення фальсифікованих слухань;
- охоплення та інформування всього спектру результатів взаємодії з громадськістю на сайтах державних органів.

Підвищення сприйнятливості до компетентності, інституційної відповідальності як суспільства, так і держави, а також правової, політичної та культурної складових населення в цілому сприятиме підвищенню безпеки держави та дотримання вимог законодавства щодо врахування конструктивних пропозицій громадськості за результатами обговорень або пояснень, чому ці пропозиції не враховано [21, 119].

Підсумовуючи зазначене, очевидно, що існує чотири основні механізми, які можна використовувати для покращення комунікації між громадськістю та владою на регіональному рівні:

- проведення дискусій з громадськістю з використанням інтерактивних засобів (круглих столів, теле-радіодебатів, інтернет-конференцій тощо);
- створення належних умов (правових чи інших) для діяльності та зростання ролі інститутів громадянського суспільства;
- забезпечення координації діяльності посадових осіб виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з громадськістю під час розроблення та реалізації регіональних та місцевих стратегій;
- підтримка громадських ініціатив для вирішення завдань регіональної та місцевої політики.

Підвищення професіоналізму та інституційної спроможності громадськості та публічної влади щодо використання механізмів участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної та місцевої політики через створення інформаційно-просвітницької кампанії, яка має тривати постійно. Потенціалом для демократичного врядування має бути ефективна комунікації між громадськістю та публічною владою, який базується на принципах партнерства, довіри, прозорості, відкритості та взаємоповаги.

ВИСНОВКИ

Загальні результати дослідження дозволили нам узагальнити основні ідеї і положення, що має наукове і практичне значення. У роботі визначено кроки щодо вдосконалення механізмів забезпечення врахування громадсько-політичної активності громадян під час переходу до демократичного врядування. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити ряд висновків і пропозицій, які мають теоретичне і практичне значення.

1. Сьогодні потенціал розвитку країни доступний лише тоді, коли уряд і громадянське суспільство ведуть діалог і створюють постійну взаємодію, це включає участь громадянського суспільства в державних справах і підтримку урядом розвитку громадянського суспільства. Можливість взаємодії громадянського суспільства та публічної влади зумовлена тим, що демократична країна не здатна повністю відобразити всі суспільні інтереси. Лише громадянське суспільство, включно з незалежними організаціями, партіями та рухами, може визнати нагальну потребу правових та політичних змін та ініціювати ці зміни.

2. В Україні спроба створити функціональну демократичну систему влади та інститутів громадянського суспільства все ще потребує реформування. Сучасний стан справ в Україні також ускладнюється відсутністю стабільного механізму взаємодії та взаєморозуміння між різномірною та не зформованою елітою публічного управління, з одного боку, та громадянським суспільством, що тільки зароджується, з іншого.

3. Програми розвитку громадянського суспільства, які були прийняті в багатьох областях підвищили важливість та суб'єктність інститутів громадянського суспільства. У результаті з'являється передумови для створення системи соціального партнерства між місцевими державними службами, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства. Завдяки врахуванню інтересів громадськості суттєво зросла якість рішень, які приймаються посадовими особами

публічної влади та органами місцевого самоврядування. Розширено участь інститутів громадянського суспільства та громадськості у формуванні та реалізації державної та регіональної політики. Прозорішою стала діяльність посадових осіб виконавчої влади, висвітлення важливих суспільних тем, діяльність органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських організацій. Розширено участь інститутів громадянського суспільства та громадськості у формуванні та реалізації державної та регіональної політики.

4. Сьогодні об'єктивним є порядок прийняття громадським сектором частини соціальних та інших обов'язків, делегованих державним установам. В умовах обмеженої ресурсної бази та без зобов'язань держави та громади потенціал державного та приватного секторів втрачений і потребує стимулювання. Тому робота державних органів орієнтована на створення систем правил, які сприяють діяльності інститутів громадянського суспільства, зокрема тих, які зареєстровані, і використовують усі консультаційні механізми та беруть участь у виконанні соціальних зобов'язань.

5. Ефективні механізми взаємодії громадськості з державними органами вимагають: забезпечення доступності інформації органів державної влади, своєчасного інформування про підготовку політичних рішень, повного здійснення громадського контролю, в тому числі антикорупційних розслідувань законодавчих актів, а також висвітлення цих питань шляхом громадського контролю, громадських експертиз, залучення громадськості до процесу розробки політики; активізація організацій громадянського суспільства щодо виконання інформаційно-просвітницької, аналітичної та правозахисної функцій; стимулювання громадської активності, підвищення громадянських знань і, зокрема, спеціального розвитку здібностей щодо взаємодії з органами влади та знань законодавства.

6. З метою вирішення питань, пов'язаних із взаємодією органів публічного управління з громадськістю на сучасному етапі розвитку суспільства і держави в Україні, пропонується: започаткувати обов'язкове обговорення всіх проектів нормативно-правових актів, які мають суттєвий вплив на суспільство, це дає можливість громадськості мати можливість надавати пропозиції державі та здійснювати зворотній зв'язок з владою. При цьому, необхідна система моніторингу органів державного управління через громадську експертизу.

7. З метою належного демократичного врядування та делегування окремих повноважень інститутам громадянського суспільства щодо реалізації державної політики та ініціатив пропонується розробити пріоритети державної фінансової допомоги інститутам громадянського суспільства для реалізації стратегічних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Л., Азарова Т. Центр місцевої активності для розвитку громад. Кіровоград: ІСКМ, 2012. 144 с.
2. Аналітична довідка за результатами проведення оцінки діяльності органів виконавчої влади за напрямом “робота з громадськістю” URL.: www.civic.kmu.gov.ua.
3. Аренд Х. Теория тоталитаризма. URL.: <https://catpol.fandom.com/ru/wiki/21>.
4. Аспекти публічного правління. Том 6. № 8. 2018. URL.: www.aspects.org.ua.
5. Афонін Е. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики. К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 160 с. (Серія „Бібліотека молодого державного службовця”).
6. Афонін Е. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України: конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів. К. : НАДУ, 2010. 203 с.
7. Бабінова О. Основні елементи, принципи та форми взаємодії органів публічної влади з громадськістю. *Актуал. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр.* Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2005. № 1 (19). С. 83–90.
8. Бандурка А. Про владу і злочинність: монографія. Харків: Золота миля, 2012. 390 с.
9. Барбер Б. Сильна демократія : політика учасницького типу. Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. С. 259.
10. Барков В. Сучасні проблеми формування громадянського суспільства в Україні. Відносини між державою і громадянським суспільством: Матеріали “круглого столу”. К.: НІСД, 2003. С. 51–56.

11. Баштанник В. Державне управління в системі владнопартиїної взаємодії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.01 – "Теорія та історія державного управління". В.В. Баштанник. К., 2002. 20 с.
12. Берегой Т. Європейські стандарти регіональної політики та проблеми їх впровадження в Україні. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць ДРІДУ*. Вип. 2 (28). Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2007. С. 123–130.
13. Берсуцкая С. Розвиток системи підготовки і прийняття рішень. Донецьк : НАН, 2022. 37 с.
14. Бобро А. Досвід реалізації функції забезпечення зв'язків урядів з громадськістю в країнах Європейського Союзу і США та напрями використання його в Україні. Формування демократичного та ефективного державного управління в Україні: матеріали наук. практ. семінару. 11–12 березня 2002 р. За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. К.: Вид-во УАДУ, 2002. С.305–312
15. Бойко О.П. Громадські слухання як складова механізму реалізації прав громадян через місцеві ініціативи. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія "Управління"*. Вип. 1 (7). Державне управління та місцеве самоврядування / За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. К.: ВПЦ АМУ, 2009. С. 313–321.
16. Бойчук М. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: [Текст] Монографія. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 211 с.
17. Большая часть населения гордится тем, что является гражданами Украины – опрос. URL.: <http://pressorg24.com/news?id=179862>.
18. Боровський О. Методичне і методологічне забезпечення викладання курсу «Трансформаційні процеси в Центральній та Східній Європі».

- Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* 2011. Вип. 13. С. 115–121.
19. Ващук О. Становлення та розвиток інституту законодавства України про громадські організації. Становлення і розвиток правової системи України [Текст]. К. : Ін-т держави і права ім. В.Корецького НАН України, 2002. С. 45–47.
  20. Взаємодія держави та інституцій громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. URL.: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1395>.
  21. Взаємодія держави та інституцій громадянського суспільства: роз'яснення Міністерства юстиції України від 3 лют. 2011 р. URL.: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11>.
  22. Вибори в Європейському Союзі. за ред. Д. С. Ковриженка; Лабораторія законодавчих ініціатив. К.: ФАДА, ЛТД, 2006. 156 с.
  23. Вінцукевич К. Громадські організації у політичному процесі сучасної України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політичних наук.: спец. 23.00.02 - політичні інститути та процеси. К. Вінцукевич. К., 2010. 20 с.
  24. Войтович Р. Механізми реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні : навч. посіб. К. : Вид-во НАДУ, 2007. 72 с.
  25. Ворона П. Експлікація місцевого самоврядування в програмах політичних партій України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.04 "Регіональне управління". П. Ворона. Х., 2007. 19 с.
  26. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство [Текст]. Ю.Габермас. Львів: Літопис, 2000. 318 с.

27. Громадянське суспільство та влада – кращі практики співпраці. URL.: <https://www.prostir.ua/?library=zbirnyk-istorij-hromadyanske-suspilstvo-ta-vlada-kraschi-praktyku-spivpratsi>
28. Григоренко Б. Социально-политическая активность молодежи в современных условиях. Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». 2013. № 2. URL.: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2013/2/Grigorenko_Social-Political-Activity-Youth/
29. Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади: навч. посіб. В. Купрій, Л. Паливода. К: Макрос, 2011. 200 с.
30. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики. уклад.: Е. Афонін, Л. Гонюкова, Р. Войтович. К., 2005. 250 с.
31. Громадські організації України станом на 2012 р. URL.: www.civil-rada.in.ua/?p=1509.
32. Громадські ради в цифрах: загальнонаціональний звіт із моніторингу формування громадських рад при центральних та місцевих органах виконавчої влади [Текст]. УНЦПД. К.: Агентство “Україна”, 2011. С.4–13.
33. Давид Р. Основные правовые системы современности. М., 1999. 64 с.
34. Даль Р. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція. Р. Даль; пер. з англ. О. Білогорського. Х.: Каравелла, 2002. 216 с.
35. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. [Текст] Методичні рекомендації. Укр. незалеж. центр політ. дослідж.: [А. Красносільська, М. Лациба, А. Волошина, В. Купрій, Н. М. Чермошенцева, О. Л. Ващук – К.]: Агентство «Україна», 2013. 180 с.
36. Державна служба в Україні: організаційно-правові основи і шляхи розвитку. [за заг. ред. В. Авер’янова]. К. : Ін-Юре, 1999. 272 с.
37. Держалюк О. Динаміка та розширення спектру діяльності громадських організацій як складові демократизації українського суспільства. URL.: www.old.niss.gov.ua.

38. Дьюи Д. Публика и ее проблемы. Д. Дьюи. М.: Мысль, 2008. 369 с.
39. Європейська декларація прав міст. URL.: <http://www.eru.org.ua/index.php?page=1206>.
40. Журавський В. Релігійні чинники у політичному процесі України. Спостерігач [Текст]. 1996. № 21. лютий.
41. Заєць А. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. А. Заєць. К., 1999. С. 115.
42. Зайчук О. В Теорія держави і права: академічний курс : підручник. О. Зайчук, Н. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. URL.: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/401.htm.
43. Закон України “Про громадські об’єднання” [Текст], №4572-УІ від 22 березня 2012 р.
44. Закон України “Про доступ до публічної інформації” [Текст], №2939-УІ від 13 січня 2011 р.
45. Закон України “Про інформацію” [Текст], №2657-ХІІ від 02 жовтня 1992 р.
46. Закон України “Про об’єднання громадян” [Текст], №2460-ХІІ від 16 червня 1992 р.
47. Закон України “Про органи самоорганізації населення” [Текст], №2625-ІІІ від 11 липня 2001 р.
48. Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” [Текст]. К. “Проінформ” ФПУ, 2012. 32 с.
49. Закон України “Про регулювання містобудівної діяльності” [Текст], №3038-УІ від 17 лютого 2011 р.
50. Закон України “Про соціальні послуги”, №966-І від 19 червня 2003 р.
51. Закон України «Про очищення влади». *Голос України*. 15 жовтня, 2014 р.

52. Законодавча база у сфері зв'язків та комунікацій з громадськістю.
URL.: <https://kyivlis.gov.ua/zakonodavcha-baza-u-sferi-komunikatsiyi-ta-zv-yazkiv-z-gromadskistyuu>.
53. Іванченко В. Актуальні проблеми наукових досліджень державної політики сприяння розвитку партійно-політичної системи України. *Стратегічні пріоритети*. № 3 (12). 2009 р. С. 87–92.
54. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. Київ: Ваіте, 2016. 280 с.
55. Консультації з громадськістю. URL.: <https://sqe.gov.ua/gromadskosti/konsultacii-z-gromadskistyuu/>.
56. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях [Текст]: Монографія. Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 520 с.
57. Карий О. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. Київ, ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
58. Комунікації з громадськістю. URL.: <https://forest.gov.ua/agentstvo/komunikaciyi-z-gromadskistyuu>.
59. Кімліка В. Цінність культурного членства. Лібералізм. Антологія. К., 2002. С. 385–399.
60. Ковалішина Н. Взаємодія жіночих громадських організацій з органами державної влади як фактор здійснення гендерної політики в Україні. Автореферат дис. канд. наук з держ. упр. При Президентові України. К., 2006. 20 с.

61. Ковалішина Н. Жіночий рух України – важливий чинник розбудови громадянського суспільства. *Вісник УАДУ* [Текст]. 2001. № 2. Ч. 2. С. 260–268.
62. Ковальчук И. Проблемы и перспективы реформы децентрализации в Украине на современном этапе. И. Ковальчук. *Modern Science Moderní věda*. 2017. С. 143–152.
63. Комунікації в громадських організаціях. URL.: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://caritas-spes.org/uploads/admin/files/doc11.pdf>
64. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. [Текст] Монографія. А. Колодій Львів: Червона калина, 2002. 276 с.
65. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Конвенція ООН від 25.06.1998. *Офіційний вісник України*. 2010. № 33.
66. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997. *Офіційний вісник України*. 1998 г. № 13 / № 32. С. 270.
67. Кононенко М. Соціальна солідарність в європейській державно-управлінській думці. Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади: матер. II Всеукраїнської наук.-практ. конф. 4 грудня 2007 р. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. С. 86–89.
68. Кононенко М. Соціальна солідарність: витоки, зміст та значення для ефективної взаємодії місцевої влади з громадянами. М. Кононенко.

- Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр.Х., 2007. № 2 (32). С. 160–167.
69. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіц. вісн. України*. 2010. № 72/1. (Спец. вип.). Ст. 2598.
70. Конституція України. Закон України "Про внесення змін до Конституції України" № 2222-IV від 8.12.2004 р. [Текст] : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. К. : Велес, 2005. 48 с. (Серія видань "Офіційний документ") ;
71. Консультації з громадськістю: [досвід Великоберезнянської районної державної адміністрації]. URL.: <http://www.vberez.gov.ua/ua/467.htm>.
72. Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листоп. 2007 р. № 1035-р. *Офіц. вісн. України*. 2007. № 89. Ст. 3284.
73. Крутій О. Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості: [монографія]. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2008. 302 с.
74. Комунікації благодійних та громадських організацій: помилки та можливості. URL.: <https://mmr.ua/show/komunikacziyi-blagodijnyh-ta-gromadskyh-organizaczij>.
75. Костенок І. Громадянська активність як один з індикаторів інтенсивності муніципальних процесів. URL.: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=534>.
76. Круглий стіл "Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні" URL.: <http://www.niss.gov.ua/articles/1140/>.
77. Лахижа М. Типові проблеми модернізації публічної адміністрації посткомуністичних країн. Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади: матеріали

- VI Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 22 листоп. 2011 р. Полтава : ПолтНТУ, 2011. С. 29–30.
- 78.Кудашкин В. Международные частные отношения – системные явления реальной действительности. *Журнал права*. 2004. № 5. С. 37–44.
- 79.Куйбіда В. Інформатизація муніципального управління: [монографія]. Львів: Літопис, 2002. 222 с.
80. Купрій В. Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади. В. Купрій, Л. Паливода. Київ: Макрос, 2011. 200 с.
- 81.Контроль громадський. URL.: <https://gromko.org.ua/>
- 82.Куценко О. Зберігають значення класові основи поточної участі? *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2006. № 3. С. 94–95.
- 83.Лагутов Ю. Аналіз регламентації діяльності органів самоорганізації населення на локальному рівні. Механізми удосконалення реалізації громадських ініціатив. Аналітична записка, Національний інститут стратегічних досліджень, березень 2019 р. URL.: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/34.htm>.
- 84.Ладиченко В. Проблеми взаємодії держави і громадянського суспільства. *Публічне право*. № 4 (24). 2016. С. 18–25.
- 85.Лациба М. Як територіальна громада може впливати на вирішення питань місцевого значення. М. Лациба, В. Бондаренко. К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2007. 108 с.
- 86.Левчук К. Громадські організації України: створення та діяльність (1985 – 1996 рр.) [Текст] : монографія. Вінниця : ПП “Едельвейс і К.”, 2009. С. 238.
- 87.Лендъел М. Сучасні методологічні підходи до дослідження локальних політичних процесів (на прикладі країн Центрально-Східної Європи).

- URL.: http://filos.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk01/articles/lendiel.pdf.
- 88.Лендъел М. Субсидіарність як принцип соціально-політичної організації: теоретичні витоки та українські. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2015_12_27
- 89.Малиновський В. Державна служба: теорія і практика: [навч. посіб.]. К. : Атіка, 2003. 160 с.
- 90.Мальковская И. Трансформация государства и эволюция публичного администрирования в условиях глобализации. URL.: <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=97612>.
91. Меморандум Ради Європи від 05.07.2002. «Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі». URL.: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_209.
- 92.Місцеве самоврядування в Україні. Загальні збори громадян. Місцеві ініціативи. Громадські слухання: Зб. типових місц. нормат. актів. А.Ткачук, В. Кампо, В. Прошко, Ю. Ганущак, М. Гументик. К.: Ін-т громадян. сусп-ва, 2001. 44 с.
- 93.Місюра В. Особливості взаємодії політичних партій та органів місцевого самоврядування в розбудові громадянського суспільства в Україні (державноуправлінський аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Механізми державного управління". В. Місюра. К., 2006. 20 с.
- 94.Молодіжна платформа. URL.: <https://youthplatform.com.ua/>
- 95.Молодіжні громадські організації: структура та сутність. URL.: <https://vseosvita.ua/library/molodizni-gromadski-organizacii-struktura-ta-sutnist-130382.html>
- 96.Мурадян Е. Динамика ценностно-нормативной системы и жизненные шансы: опыт постсоветской трансформации в Пограничье: кол. моногр. Е. С. Мурадян [и др.]. Вильнюс : ЕГУ, 2014. 366 с.

- 97.Надрага В. Взаємодія владних структур, політичних і громадських організацій як засіб підвищення ефективності управління на регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Надрага Василь Іванович. К., 2003. 16 с.
98. Нарис історії “Просвіти”. [Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк]; популярна енциклопедія “Просвіти”, ч. 1. Львів–Краків-Париж: Просвіта, 1993. 232 с.
- 99.Невинский В. Централизація правового регулювання місцевого самоврядування: природа, значення. *Юридичний журнал* 2005. № 1. С. 61–73.
100. Неурядові організації. URL.: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48607/1/%D0%AF%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B0.PDF>
101. Новак В. Проблеми формування державно-громадської взаємодії. Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення [Текст] : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (31 травня 2005 р., м. Київ) : у 2 т. Т. 1. К. : Вид-во НАДУ, 2005. С. 119.
102. Новак В. Організаційно-правові питання соціального партнерства органів державної влади та громадських об'єднань в Україні: стан та перспективи розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 "Теорія та історія державного управління". В. Новак. К., 2008. 20 с.
103. Окремі аспекти взаємодії організацій громадянського суспільства з органами державної влади. URL.: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1115>
104. Основи демократії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Затверджено Міністерством освіти і науки України. Третє

- видання, оновлене і доповнене. За заг. ред. А. Колодій. Львів: Астролябія, 2009. С.145–189.
105. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: навч. посіб. В. Говоруха, В. Бульба, Ю. Сурмін та ін. ; за заг. ред. акад. НАН України, д-ра тех. наук В.Горбуліна. К. : ДП “НВЦ “Євроатлантикінформ”, 2006. 416 с.
106. Пеліванова Н. І. Напрями удосконалення законодавчої регламентації діяльності органів самоорганізації населення. Н. Пеліванова. *«Стратегічні пріоритети»*: Зб. наук. праць. 2009. №1(10). С. 205–210.
107. Перепелиця М. Механізм реалізації регіональної, місцевої державної молодіжної політики. *Нова політика*. 2000. № 6. С. 40–43.
108. Печенюк Д. Партисипаторна теорія демократії як напрям сучасної американської політичної науки: історія становлення і концептуальні засади. Д. Печенюк. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2013. Вип. 2. С. 40–44.
109. Підсумки діяльності Державної реєстраційної служби України за 2012 рік. URL.: www.drsu.gov.ua/show/10497.
110. Піроженко Н. Механізми становлення та розвитку соціального партнерства органів публічної влади і неурядових некомерційних організацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Механізми державного управління". Н. Піроженко. Одеса, 2007. 20 с.
111. Пітерс Дж. Д. Слова на вітрі: історія ідеї комунікації. Дж. Д. Пітерс. Пер. з англ. А. Іщенка. К.: Вид. дім "КМ Академія", 2004. 302 с.

112. Показники розвитку громадянського суспільства в Україні [Текст]. О. Вінніков, А. Красносільська, М. Лациба ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К.: [Агентство “Україна”], 2012. 80 с.
113. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. д-ра іст. наук., проф. А. Кудряченка. К. : НІСД, 2007. 396 с.
114. Політичні партії в умовах трансформації українського суспільства. Генеза багатопартійності в Україні. URL.: www.ualib.com.ua/br_6752.html.
115. Права людини в Україні – 2009-2010 [Текст] : доп. правозах. орг. за ред. Є. Захарова. Х. : Права людини, 2011. С. 250–252.
116. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996. *Офіційний вісник України* 2010 р. № 84. Ст. 2945.
117. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976. *Офіційний вісник України*. 2008 р. № 86. Ст. 2889.
118. Про затвердження плану заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 297-р. URL.: kmi.gov.ua
119. Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити? М. Лациба, А. Красносільська, О. Вінніков [та ін.] ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К.: Агентство “Україна”, 2011. 132 с.

120. Прієшкіна О. Місцеве самоврядування в Україні: правове регулювання безпосередньої демократії. Навч. посібник О. Прієшкіна. К.: Кондор. 2008. 336 с.
121. Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 01.01.2016 № 1275-17. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 38. Ст. 534.
122. "Про всеукраїнський та місцеві референдуми". *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. Ст. 443.
123. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. *Відомості Верховної Ради України [Текст]*. 2013. № 1. Ст. 1.
124. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 №4572-17. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст.1.
125. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 91.
126. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05. 02. 2015 №156-19. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 90.
127. "Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні": Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 6. С. 30.
128. Про затвердження Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 черв. 2011 р. № 771. *Офіц. вісн. України*. 2011. № 55. Ст. 2210.
129. Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів

- містобудівної документації на місцевому рівні : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 трав. 2011 р. № 555. *Офіц. вісн. України*. 2011. № 41. Ст. 1669.
130. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
131. Про місцеві вибори: Закон України від 19.03.2017 № 595-19. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 37–38. Ст. 366.
132. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 грудня 1998 року № 281-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 1. Ст. 2.
133. Про органи самоорганізації населення: [Закон України від 11 липня 2001 року] *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.
134. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 06.12.2012 № 2625-14. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.
135. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування: Закон України від 02.09.2014 №1664-18. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 43. Ст. 2033.
136. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 11.10.2001 № 2493-14. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33.
137. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. Ст. 1167.

138. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні [Текст]: аналіт. доп. А. Єрмолаєв, Д. Горелов, О. Корнієвський [та ін.]. К.: НІСД, 2012. 48 с.
139. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 16.04.2002 № 93-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
140. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1035-р від 21.11.2007 р. URL.: www.kmu.gov.ua.
141. Пизіна Г. Транспарентність політичного управління як інструмент демократії. *Державне будівництво і право*. Вип. 17. 2006. 12 с.
142. Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2011. 336 с.
143. Резолюція від 04.10.2010 № 1755 (2010). Парламентської Асамблеї Ради Європи Функціонування демократичних інституцій в Україні». URL.: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_a19.
144. Рекомендації Ради Європи 10.10.2007 «Рекомендація CM/Rec. 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій)». URL.: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_937.
145. Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування [Текст]: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2012 р., м. Київ) / упоряд. В. Яблонський, О. Корнієвський, П. Вознюк. К. : НІСД, 2013. 504 с.
146. Розвиток держави і права на рубежі тисячоліть. Держава і право. 2016. № 7. С. 6–14.

147. Рубановський К., Федорович О., Дуда А. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування: посібник для муніципальних посадовців. Івано-Франківськ: ГО "Агентство з розвитку приватної ініціативи", 2009. 96 с.
148. Сальнікова С. Політична участь: концептуальні схеми, методики вимірювання. *Соціологічні студії*. 2012. № 1. С. 87–92.
149. Скалабан І. Соціальна, суспільна і громадська участь. *Філософія. Соціологія. Політологія*. № 1 (13). 2011. С.131–138.
150. Сковиков А. Формування громадянського суспільства. 2012. № 6. URL.: www.science-education.ru/106-8090.
151. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10, 1979. С. 532.
152. Стан розвитку благодійності в Україні – 2011 [Текст]: річний звіт. Асоціація благодійників України за підтримки ІАЦ "Громадський простір", ІА "Regio-News". К., 2012. 42 с.
153. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України (2002 – 2005 роки) [Текст]. Творчий центр "Каунтерпарт". К.: Макрос, 2006. 138 с.
154. Сурмін Ю. Концептуальні основи створення системи взаємодії органів державної влади із суб'єктами громадянського суспільства в контексті інтеграційних процесів. *Євроатлантикінформ*. 2006. № 2 (8). С. 29–41.
155. Типологія груп громадськості. URL.: <http://um.co.ua/1/1-1/1-102554>.
156. Типологія груп інтересів. URL.: https://studies.in.ua/part_sistem/1841-tipologya-grup-nteresv.
157. Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року № 68.

- Офіційний вісник Президента України від 03.03.2016. 2016 р. № 7. Ст. 162. С. 32.
158. Українське суспільство 1992–2010 [Текст]: соціол. Моніторинг / НАН України, Ін-т соціології ; за ред. В. М. Ворони, М. О. Шульги. К. : Ін-т соціології НАНУ ТОВ "Фоліант", 2010. 635 с.
159. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні [Текст]: посіб. К.: Лентвіт, 2012. 64 с.
160. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні [Текст]: навчально-методичний посібник. ДП "Укртехінформ" Київ, 2013. 250 с.
161. Фінансування громадських організацій. URL.: https://dostup.org.ua/request/finansuvannia_go_4
162. Фінальний аналітичний звіт "Удосконалення консультацій з громадськістю. Пропозиції громадськості та влади" / за ред. К. С. Ковриженко; Всеукраїнська громадська організація "Комітет виборців України". К.: КВУ, 2012. 68 с.
163. Фінальний аналітичний звіт "Удосконалення консультацій з громадськістю. Пропозиції громадськості та влади" / за ред. К. С. Ковриженко; Всеукр. громад. організація "Комітет виборців України". К.: КВУ, 2014. 50 с.
164. Хабермас Ю. Теорія публічної політики. URL.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0>
165. Хабриєва Т. Сучасна конституція та місцеве самоврядування. *Журнал права*. 2005. № 4. С. 12–24.
166. Халецький А. Зв'язки органів державної влади з громадськістю: інформаційна взаємодія. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 12.
167. Шаповал Т. Народний суверенітет та політичні права і свободи (питання співвідношення). *Право України*. 2008. № 2. С. 9–13.

168. Шпорлюк Р. Шляхи формування нації і громадянського суспільства в пострадянських країнах. Р. Шпорлюк. К.: *Основи*, 2001. 236 с.
169. Шульга М. Політичне заробітчанство. Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін. За ред. В. Ворони, М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2009. С. 398–406.
170. Щодо активізації взаємодії організацій громадянського суспільства із органами державної влади : аналіт. зап. URL.: <http://www.niss.gov.ua/articles/881/>
171. Як організувати державну політику сприяння розвитку громадянського суспільства [Текст]. М.В.Лациба О.С.Хмара, А.О.Красносільська; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К: (Агентство "Україна"), 2011. 224 с.